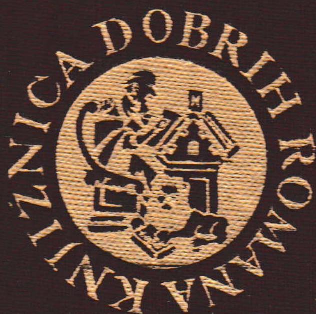
J. Š. BAAR

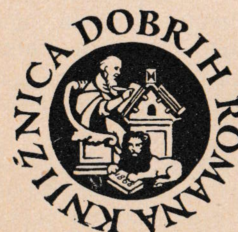
ZA KRAVICU

J. Š. BAAR

ZA KRAVICU

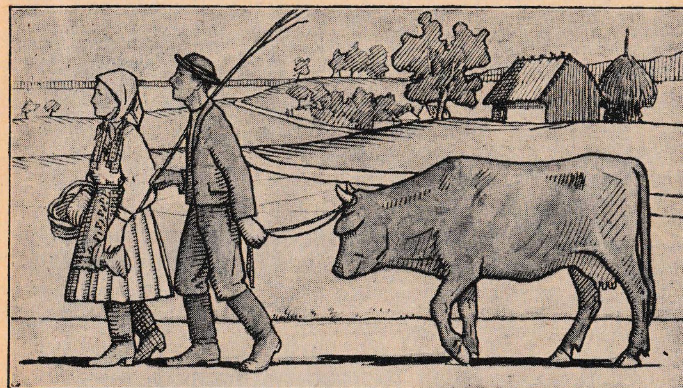
SELJAČKI ROMAN

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
DEVETO KOLO * KNJIGA 36.

JERONIMSKA KNJIGA
TRISTA DVADESET I TREĆA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

I.

Kada su seoske žene u adventu išle na ispovijed, stara Konopovićka više nije mogla s njima. Ćutjela je, da više ne bi prešla ona dva brda, preko kojih vodi put do Klenča.

»Noge dršću poda mnom i jedva hvatam daha,« tužila se već dugo, ali se još uvijek vukla po kući, kuhala sebi i sinu Adamu, sjedala, odmarala se za vrijeme posla, zatim stala da liježe, dok nije legla sasvim, i danas su joj doveli gospodina kapelana iz Klenča.

Došao je k njoj s Gospodinom Bogom.

Iz Konopovića su se kuće čule riječi Očenaša čak do nasred sela. To je u sobi svećenik ispovijedao staricu, a vani su se dotle molili oni, koji su došli da se oproste od nje. A bilo ih je podosta. Nisu ni ušli u sobu, neki su klečali i u trijemu, popločenom velikim, svijetlim kamenjem, i tek kad je iznutra zacilinkao srebrni glas zvonca, navalili su u sobu.

Konopovićka se već bila ispovjedila i baš se spuštala polagano s kreveta dolje.

»Ležite samo, strina, ležite!« branio joj je kapelan i nukao je, da legne natrag u postelju.

»Ne, vele časni,« odgovarala je bolesnica, »ta nije mi još tako zlo,« te je oprezno držeć se kreveta kleknula na golu zemlju, da primi — Tijelo Gospodnje.

Zatim je iznova sjela među jastuke od kanafasa, te je sama sebi izula vunene čarape sa hladnih nogu, da svećenik može na njih podijeliti posljednju pomast.

Tek kad je on otišao, legla je sva sretna i nasmijana na svoje velike i čiste vanjkuše i perinu. Navlake su na njima bile svetačne, za koje je, dok je bila mlada, sama sprela niti i odnijela ih tkalcu.

Uto su se k njoj oko kreveta već gurali ljudi.

»Ako sam koga uvrijedila, oprostite mi.«

»Opraštamo — opraštamo.«

»A ako smo mi uvrijedili tebe ...« stari će Kroupa, komu su dali nadimak »Prodikaš«.

»Opraštam — opraštam,« nije mu Konopovićka dala ni da dovrši.

»Molim vas, strina,« progurala se posve do nje udovica Hotakovićka, »pozdravite tamo moga čovjeka — Martina — i recite mu, da smo ljetos izgorjeli.«

»Kazat ću mu, draga, kazat ću mu.«

»Našima kaži, da su Šimuna ljetos uzeli u vojsku i da je narukovao u Plzenj.«

»I moju Manku pozdravi, reci joj, da ja ne mogu i ne mogu da zaboravim,« doda s osjećajem udovac Vrzal, koji je još prije pet godina sahranio ženu.

»Hoću, sve ću, sve isporučiti i potanko reći, kako je tu kod nas,« obećavala je ozbiljno i žustro starica, svakomu pružila ruku i svakoga tužnim pogledom pratila sve do vrata.

Ali tu je još stajala i nije odlazila mlada Šramekovka. Za ruku je držala dijete, a drugom je rukom podizala pregaču k očima. Dijete joj je bilo gluhonijemo.

»Ako budete mogli, strina,« javi se napokon plačljivim i tužnim glasom mlada žena, »zauzmite

se za ovoga našega Bartola, da bi ga Bog dragi uzeo, jer bi tu na svijetu ...«

»Hančo — molim te« — umiješa se Šramekovki u riječ staracki, nestrpljivi glas, »spomeni tamo, da ne zaborave na mene i da me već pozovu k sebi.« To se oglasila slijepa prosjakinja: išla je sokakom, pa ju je neko dijete u posljednji čas uvelo ovamo.

»Hoću, od srca rado,« obećavala je bolesnica, »samo da ni na što ne zaboravim, slabi mi pamet...«

Tako se opraštalo selo. Sve do podneva dolazili su ljudi, donosili svoje jade i želje, kao što ih donosimo deputaciji, koja odlazi od nas daleko, daleko moćnom i dobrom kralju...

»Zar Barica nije došla?« — upita bolesnica, kada su svi otišli.

»Nije,« tužno će joj sin i pocrveni kao ruža.

I mati je na postelji umuknula i tek nakon nekoliko časaka progovori opet, kao da ga tješi:

»I za to ću tamo moliti dragoga Boga.«

»Molite, mama, mnogo molite...«

A zatim je bolesnica još posve malo govorila. Gledala je neprestano veselo, smiješila se, molila krunicu, ali ništa više nije jela ni pila, a dva dana kasnije otišla je Bogu na istinu...

Cijelo selo, iz svake kuće došao joj je netko na pokop. Veliki oblak ljudi poput pčelinjega roja našao se opet oko Konopovića čatrlje. A posve do mrtvačke škrinje stajao je jedini pokojničin sin sa sklopljenim rukama. Suze su mu polagano curile niz obrijane obraze i padale na mrtvu mater.

»Neka te Bog dragi utješi, Adame,« govorio mu svaki, koji bi došao, svaki bi poškropio pokojnicu svetom vodom i blagoslovio je znakom križa.

»Daj, Bože!« odgovarao je Adam, ali ne bi ni oka pri tom podigao, samo je neprestano zurio u mrtvačku škrinju, kako iščezava odjeća njegove matere pod mnoštvom bijelih, proštenjarskih sličica, što su ih na nju metale žene.

»Neka te Bog dragi utješi,« javi se opet glas pored njega, i ovajputa podiže Adam glavu. S pri-

zvukom zahvalnosti i radosti reče: »Daj, Bože!« i pogleda — Baricu. Stajala je do mrtvačke škrinje baš prema njemu, sva užarena kao mak, te je brzo prevrtala listove u molitveniku, dok nije našla i izvukla sličicu svete Ane i položila je bojažljivo na sam rub škrinje.

»Došla je,« prođe Adamovom glavom — i opet on spusti glavu te upre oči zalivene suzama na staro, svorano lice u mrtvačkoj škrinji.

Stari Prodikaš baš je bio izmolio krunicu do kraja.

»A sad se, momče, oprosti — oprosti od nje, već je vrijeme, za čas će biti devet,« okrene se k Adamu uzimajući pokrov mrtvačke škrinje u ruke.

Ljudi umuknuše kao zaliveni.

»Moja slatka mamo!« javi se uto Adam, klekne i zagrli škrinju. »Tako će vas sada odnijeti na groblje, a što ću jadan i žalostan ja tu početi bez vas? Tko će mi sada jelo skuhati? Tko će mi prati? Tko kuću čistiti i izvesti? Tko će mi glavu pogladiti i gdje ću se razveseliti? I tko će mi pomoći nositi teret, kad mi već dođe, da klonem?« tiho je, ali neiskazano tužno naricao Adam.

Nije vikao, pače ni glas mu nije bio ispretrgan, samo je slabo poput strune drhtao i zvučio bolno. Znao je, da mnogi, kad se tako opraštaju, govore tako cifrasta slova, kao »mamice«, »glavice«, »srdašce«, ali on toga nije i nije smogao da izgovori. Nitko se nije mogao suzdržati, i svi su s njim plakali. U kutu sobe stajala je pritisnuta o sam zid Barica i sva je drhtala od sućuti kao list. Velikim bijelim, pomno povezanim rupcem prikrivala je sebi oči i usta.

»Otkuda se to samo stvorilo u njem? Još nikad u životu nismo čuli tako lijep oproštaj,« čudili se ljudi putem prema Klenču, ali još su više bili ganuti na groblju.

Čistim osjećajem poput pravoga zlata bile su prožete Adamove riječi, kad je mrtvačka škrinja

bila spuštena u grob, a on nad otvorenim grobom zahvaljivao majci:

»Bog vam dragi, slatka moja majko, platio tamo sve, što ste za me učinili i pretrpjeli: sve vaše korake, sve vaše godine, sve vaše riječi i sve, sve.«

Zatim je iskrenim riječima zahvalio svima, koji su je sproveli do groba, i zamolio ih, da bi joj oprostili. Plač i glasni jecaj odjekne po groblju, i svima, svima je bilo žao toga momka — Adama — koji je tu ostavljen posve sam klečao kraj groba na smrznutoj, snijegom posutoj glini. Šutio je, ali objema se rukama, koje su bile pomodrile od studeni, neprestano držao ruba groba sagnuvši glavu nada nj, a plač je tresao cijelim njegovim tijelom, te bi od časa na čas očajno zaviknuo: »Mama, slatka mama,« kad su smrznute grude zemlje padale i udarale o mrtvačku škrinju...

Svi su znali i osjećali, da bi sada trebalo da netko pristupi k Adamu, da ga otrgne od groba i odvede. Ali tko? To je bilo pravo najbližih rođaka. Oči mnogih obratiše se prema Barici.

Ona je stajala na putu — malo podalje od groba — sva crvena od plača te je imala ruke grčevito sklopljene oko molitvenika. Bože, kako joj je bilo žao Adama! Kad se ne bi stidila... A svi, svi ga puštaju i samo slušaju, kako nariče...

»Mamo, mamo!« oglasi se od groba. Barici kao da je na srce stao, nije toga više mogla podnijeti, zamaglile joj se oči, nikoga nije vidjela, samo Adama. Što joj je bilo do ostalih ljudi? Ona će poći za nj, sada to zna, zastalno to zna. Sazrelo je to u njoj, otrgla se duboka i čvrsta odluka.

»Siromah Adam, siromah, uzet ću ga, poći ću zastalno za nj,« uzdahne i odmah joj je bilo lakše. »Ta šuti, ne plači,« umiriva a ga je u duhu gotovo veselo, kako umirujemo malo dijete, »ta ja sam tu, ja ću prati — i čistiti — kuhati — i sve raditi,« a oko srca joj je bilo toplo kao u čovjeka, koji čini dobro djelo.

Ta je odluka skinula najednom sve obruče bojažljivosti i obzira. Skočila je k Adamu:

»Ne plači toliko i hajde već kući — hajde kući — hodi!« naklonila se posve k njemu, podigla ga od groba i odvela — iznova u život...

»Bilo joj ga žao,« smijali se ljudi putem sa sprovoda, »tako je dugo lijetao za njom uzaud, već davno ju je htio uzeti —«

»To mu je pokojnica izmolila.«

»Barica je tvrdi čvor, nije se htjela udati, služi kod Matouševićevih već toliko godina pa vidi, što joj sestra ima od udaje.«

»Ona ima ne muža, nego bekr ju.«

»Bio je tako valjan, ali Bavarska ga je pokvarila.«

Mladi Konopović stupao je s Baricom šuteći, poslušan kao janje. Osjećao je, kako se slježe velika bol, koja ga je razdirala, i kako prestaje čežnja skočiti tamo k majci u grob i umrijeti ondje, gdje je i ona. Volja za život vraćala mu se u srce, i on je putem ispod oka pogledavao na Baricu. Imala je oči sklopljene, lice zarumenjeno, ali usne čvrsto zatvorene. Molitvenik s bijelim rupčićem pritiskivala je objema rukama na prsa, pod kojima joj je udaralo srce glasno kao zvono.

II.

Došli su šuteći sve do sela. Pred Matouševića dvorištem zaustavi se Adam.

»Hoćeš li dakle biti moja?!« upita i nasmiješi se malko, da sakrije bol i nepriliku.

Barica kimne glavom.

»A kada?«

»Kadagod hoćeš.«

»Pa uzet ću te onda o pokladama.«

»Ali onda još moraš držati žalost za mamom.«

»Znam,« potvrdi Adam, »no ne ću plesati, a svadbu možemo imati.«

»To možemo,« reče Barica.

Adam pruži svoju veliku, od rada žuljavu ruku, a djevojka mu povjerljivo dade svoju jednako tvrdu

i hrapavu. Stisnuše te dvije ruke jedna drugu, kao da hoće zapečatiti, učvrstiti taj uzajamni ugovor, — a zatim se raziđoše.

Na vratima dvorišta Barica se još jedamput ogleda za Adamom. Sažaljenje joj iznova stisne srce, a suze joj skočiše na oči. Pratila ga je pogledom, kako se udaljuje i kako zaokreće na ugaženu stazu u snijegu te ide ravno prema zatvorenoj, osamljenoj Konopovića kućici...

»Siromah,« uzdahne, »bit će mu tamo sada teško samomu,« i sjeti se najednom, što su o njemu po selu govorili. Živio je sam s majkom, sve, što je zaradio, davao je njoj i radio za nju, gdjegod je i štogod je samo mogao. Prestao je i pušiti i nekud sakrio lulicu, samo da je nema pred očima, a mjesto duhana kupovao je majci ljekovito korijenje proti kašlju, kuhao ga i rano izjutra donosio joj to, da pije. »Pijte, mama, pijte,« silio ju je, kadgod je zakašljala.

Baš ti govori po selu bili su ono, što je rastjeralo sve prigovore i svu bojazan, koja je Baricu prije zadržavala, da ne pođe za Adama. »Adam je dobričina, on ne bi bio rastrošan, ne bi se opijao nedjeljom idući iz crkve, kao sestrin muž,« govorila je sebi u duhu, ali još je oklijevala i nije vjerovala. Mutno joj je bilo u srcu i u glavi. Nije znala, što da radi. Ali sada joj je bilo već bistro i jasno. Dozrela je u njoj čvrsta odluka, da će uzeti Adama za muža, i razvedrilo se sve oko nje. Kao da je obrisala uznojeno, zamagljeno staklo na prozoru, kroz koje je dosad neodlučno gledala u svoju budućnost, tako joj je sada svanulo: pogledala je i vidjela jasno svoj budući život. Nije se na nju kroz taj duševni prozor smiješio kraj obliven zlatnim suncem, — znala je, kako je mučan život siromašne seljanke, ali nije se toga bojala. »Za Adama sve,« rekla je sama sebi u duši odlučno te se i opet spomenula, kako joj je bilo, kad ga je vidjela kod groba, gdje kleči na onoj zemlji, kako su sve oči pasle po onoj njegovoj velikoj žalosti i kako je odbacila

svu stidljivost te pristupila smiono k njemu, da ga odvede.

»O, alaj sam luda, još me netko može tu i vidjeti!« trgne se najednom, kao da se probudila iza sna, pa naglo i gotovo srdito zalupi vrata. Stidila se toga svojega ganuća. Protare rukom lice, koje poprimi iznova tvrd, bezbrižan izražaj.

»Barice, s kime si to išla?« upita je gazdarica.

»S Konopovića Adamom,« prizna ona mirno i doda iskreno: »Uzet ću ga za muža.«

»Uzmi djevojko, uzmi, ne ćeš pogriješiti, to je valjan čovjek.«

»Do poklada ću služiti. A smije li Adam dolaziti k nama amo?«

»Smije li? Smije li? Taj će baš nekoga pitati, smije li...« prasne seljanka u smijeh.

I Adam je zbilja te večeri došao. Gazdarica je prela lan, a Barica joj je pomagala. Ušao je bojažljivo, ali je iskreno priznao:

»Ne mogu sam izdržati, sve mi je tako tužno u onoj samoći,« pa sjedne do gazde i stane mu pomagati nožem rezati zube za grablje.

»Imaš kućicu, a i komadićak zemlje za krumpir, pa ćete se moći zajedno prehranjivati,« govorio mu je kraj peći za tih zimskih večeri Baričin gazda.

No jedne večeri, kad je opet započeo takav govor, zaustavi Barica najednom kolovrat, sklopi ruke, složi ih u krilo i reče tužno:

»Sve bi to bilo, samo kad bismo što prije smogli za kravicu.«

»Kravica — to je polovina hrane za život,« potvrdi odmah seljanka te prestane također presti.

»Krava, dragi moj, za nju bi trebali stotinjarku, najmanje stotinjarku,« ozbiljno će seljak. »Pozajmili bi ti je u Klenču u štedionici, ja bih za tebe jamčio.«

»Samo ne počinjati s dugom,« izusti više sama za se Barica.

»Pa kako ćeš onda?« uzrujano će gazdarica. »Ti si toliko već mogla imati prišteđeno, da si ono,

što si zasluživala, nosila umjesto kući — u štedionicu.«

Barica na taj prigovor nije odgovorila ništa. Bila je to istina. Ali kad je kod kuće bilo mnogo djece — zasluživala je tri desetice — a Baričin je otac bio sav u dugu. Njegove ruke nisu smagale za toliko glava. A bio je i slab čovjek: nije se znao suzdržati, ako je imao groš u džepu, već je pio i pio...

»Ne prigovaraj!« vikne muž na seljanku.

Časak na to vladala je u sobi duboka tišina.

»Ja bih znao, kako da sebi pomognem,« javi se nesigurno Adam. »Poći ću u Bavarsku.«

»U Bavarsku!« žestoko će Barica. »Onamo te ne ću pustiti.«

Glavom joj sijevnuše uspomene na nesretne žene, kojima muževi su otišli u Bavarsku na posao, te se više nisu vratili, i uspomene na ljude, koji su odlazili trijezni i čestiti, a vraćali se kao pijanice i propalice, odlazili u opancima i kožuhima, a vraćali se obučeni u građansko odijelo i promijenjeni nutrinom, da ih nijesi mogao više prepoznati. I njena je mati, kadgod je govorila o ocu, svaljivala krivnju na Bavarsku.

»No, tko ne će, taj se tamo ne pokvari,« pogodi njenu misao seljanka.

»Živa istina. Ali zar nije poginulo tamo dosta naših ljudi? Šuić je pao s gradnje. Prokopa je ubio kamen. Kotakoviću su tračnice odrezale obje noge, umro je, siromah, negdje u bolnici,« živo je nabrajala Barica.

»Za život — za život,« ozbiljno će Matoušević. »Zar si sigurna, da ti ne će Adama jednoga dana donijeti mrtva iz šume? Samo se sjeti na čiku Marušića, na Krislovića, na Hančaka i na sve druge! Biti nadničar također nije lizati med.«

»Barem je kod kuće, vidim ga,« branila se još Barica, ali zatim nije cijele večeri progovorila više ni riječi.

Od te se večeri i njoj i Adamu neprestano po glavi motala Bavarska. Ili se posve odreći sna o kravici, ostaviti staju i dalje praznu, kako je bila dosad, pa sa tri novčića u ruci tražiti po selu lončić mlijeka, ili otići i krvavo se mučiti, tegliti ko marvinče i ne popuštati, dok tamo u tuđini krvavo ne stečeš barem stotinu maraka... Ne, nije bilo drugoga puta iz te nevolje. Adam je bio tvrdo odlučio, da će odmah nakon svadbe otići, ženu će tu ostaviti i ne će se vratiti k njoj prije, dok ne bude imao u džepu stotinjarku, cijelu stotinjarku. Tu će žrtvu prinijeti, da ona vidi, kako je voli, i da joj ne bude tužno kod njega u kućici. Nije o tom govorio s Baricom, — tek iza svadbe će joj to reći, prije ne. Ionako je bila sva zamišljena i nekako posve potištena.

Pripravljala je svoju opremu, kupila lonaca, načinila sebi novu svetačnu haljinu, kupila nove cipele i pregaču, — ali pri tom je neprestano mislila na svoj budući život. Nije ga sebi mogla nikako zamisliti bez kravice. Šta bi radila čitav dan, kad ne bi morala ići po travu, sušiti sijeno, rezati sječku ?... Ići će u nadnicu seljacima, a oni će joj uveče, kad se ide kući, dati komad kruha i trave ili djeteline za marvu. Pa što bi s njom radila, kad ne bi imala kravice ? »U Bavarsku,« sjevne joj opet glavom ta riječ. To je jedina mogućnost smoći toliko, koliko treba za kravicu. Zaraditi ondje stotinjarku. Adam je jednom o tom već govorio — nije htjela tada ni čuti, ali sad je njezin otpor bivao sve slabiji, pomirivala se s tom mišlju. Samo se još plašila, što će ona tu sama raditi ? Čemu se i udavati, kad Adam treba odmah iza svadbe da otiđe ?... Najednom se zamisli i za čas se veselo nasmije. »To je dobro !« zadovoljna će sama sebi. »Kako samo već davno nisam na to mislila !« I bila je sva, kao da se promijenila. Jest, i ona će ići s Adamom. Otići će u Bavarsku, da zarađuje, da se muči, da pomaže, pa da što prije imadu kravicu. Ali sada ništa ne će reći Adamu, tek iza svadbe

će mu to kazati. Alaj će gledati!...

U tim su im mislima prošla sva tri navještaja i približio se dan svadbe. Posve tiho su je proslavili. Njih dvoje stupa'i su sami rano izjutra od Postržekova prema Klenču.

Budio se sunčani dan veljače. Već su bili izašli iz Postržekova i baš su bili na zadnjem brežuljku kod stare divlje kruške, kada se s tornja iz Klenča javilo zvono.

»Zvoni,« upozori odmah nevjesta mladoženju, koji je bio stao i razgledavao se po okolici.

»To je prvi put. Istom za pol sata zvonit će treće,« bezbrižno će on gledajući dalje.

I Barica se povela za njegovim pogledom te se razgledavala po širokom kraju. Za Houvješkom Gradinom baš je izranjalo sunce. U njegovu jutarnjem sjaju odrazivao se točno kao na zlatnome tlu crni lik kamenoga Kozine.* Poput sveca na ogromnom oltaru stajao je tamo na zelenoj Gradini. Ispod njega ležalo je Trnovo, a tamni je Lomikarski dvorac provirivao kroz rijetke krošnje golih lipa. Od Trnova je podno Gradine kroz pašnjake, ravne kao stol i pokrite posve još snijegom, polagano tekla Čerhovka. Gole vrbe i jasenovi, niski poput grmlja, jasno su označivali njen vijugavi tok. Poput zmije izmililа je kod Babilona iz čerhovske šume u slobodniji kraj, protekla kroz Tranov i Hamar, te se preko pile i mlina domogla sve do mosta na drumu kod Gore, prošla ispod njega i pomalo se gurala na Dugi i Crveni mlin prema Zdanovu.

»Teče lijeno,« reče Adam i obrati pogled prema Haltravu. Odanle su kao u skoku brzali potočići iz Lahca i Brta šumeći i pjevajući putem. Taj im je put bio doduše kratak, ali veseo. Kod Papirne progutala je oba potočića Čerhovka i nabujala — ali je postala još ljenija...

* Kozina je bio češki Matija Gubec.

»Krasno je kod nas,« pohvali Adam rodni kraj i obujmi ga čitava dugim pogledom.

»Jest, kao nigdje na svijetu,« potvrdi tiho nevjesta i uzdahne.

Oboje se u taj tren sjetilo svoje potajne nakane, da ostave ovaj kraj i da odu u Bavarsku, onamo za one crne šume, i kao da su jedno drugo razumjeli, oboje pogleda u isti čas na ono sljeme visoke hodske gore, vjekove staroga Čerhova. Poput starca sa sijedom glavom stoji tu pred njima u maloj udaljenosti. Stoji baš na granici dviju zemalja, dviju država i dvaju naroda, ali glavom okrenut prema Hodskome kraju.

»Onuda idu naši u Bavarsku,« nije Adam mogao da se suzdrži, a da ne rekne.

»Hajdmo radije, hajdmo već!« gonila je Barica. Osjećala je, kako je obuzima neizreciva tuga, najradije bi bila zaplakala, a nije znala zašto...

I Adam je bio danas čudno raspoložen. Koliko je već puta prelazio ovaj brežuljak, a da nikad nije tu stao, nikada ništa nije primjećivao ništa, ni Haltrav s Čerhovom, ni kamenoga Kozinu, niti su mu potočići progovarali, a danas ga se sve tako dojima, tako čudno sve vidi... Silom se otrgne od te slike i pođe prema Klenču. Ali kako je pogledao na nj, učini mu se danas tako neobičan, posve drukčiji, nekako kao da je nov.

Taj je gradić visio tu na strmom obronku podno šume, te su se poput grozda puna sitnoga zrnja kućice, staje i hambari stiskali u njem jedno k drugom. Cijeli se gradić odavle vidio, izgledao je, kao da je go, nisu ga zaklanjala gola stabla u vrtovima i lugovima. Poput trakova protezale su se od njega u ravn'nu dugim prugama snijegom pokrite livade i samo crni kanali kao kakve crte od crnila, povučene ravno po bijelome papiru, dijelili su jednu od druge.

Jutarnjim su suncem bili obasjani krovovi kuća. Isprva su poput ognja zabliještili oči crvenom

svojom bojom krovovi s crjepovima. Kao da je krvlju cijelo mjesto bilo poškropeno, tako su se crvenili ti krovovi. To je oganj na tim novim krovovima ostavio svoju vatrenu uspomenu... Mnogo je više krovova bilo od šaša. Nizali su se tamo u svim bojama iznad bijelih z'dova. Novi su krovovi bili čisti kao snijeg i sjali se na suncu kao srebro, stariji su bili sivi i modri poput čelika, a najstariji, već posve trošni i namočeni vlagom, crnili su se kao zemlja.

U sredini, u mnoštvu tih kućica i krovova — poput ćele usred glave, obrubljene vijencem kose — bio je klenački trg siv, nepravilan, obrasao grmljem i opsađen lipama, nepotaracan, bez trotoara, ali širok i čist. Njemu na pročelju diže se na uzvišenom mjestu velika crkva s ogromnim tornjem sličnim lukovici. Stoji ondje ozbiljno usred onih kućica kao govornik na govornici, kao učitelj na stepenici pred maljušnim đacima, koji su tu u redu posjedali pred njim u male, niske klupčice...

Uto se s crkvenoga tornja najednom javi duet zvona.

»Zvoni treći put,« kliknu u isti čas vjerenici — i činilo im se, da glasovi zvona zvuče neobično strogo, kao da im prigovaraju, kao da ih kore, što zajedno tako tumaraju i na sve g edaju, kao da to cijeloga života svoga nisu vidjeli...

Oni se trgnu i pođu oštrim korakom. Za čas su već ulazili u crkvu, a s njima zajedno i dva druga para, jedan iz Klenča a drugi iz Dražinova.

Župnik ih je vjenčao sve još prije svete mise...

Adam i Barica izašli su kao omamljeni iz crkve i župnog ureda.

»No — zar vi ništa? Zar ne ćete s nama u krčmu? K Heindlu ili k Hausneru?« pitali su ih mladoženja i mlada iz Dražinova.

»Ne, ne ćemo, u žalosti smo,« odgovori Adam i pođe ravno prema Postržekovu.

Sunce je bilo prigrijalo. S krovova su se kidali ledenjaci, a put, koji je prije bio smrznut, postao je

blatan. Samo u sjeni, kuda nije dopiralo sunce, bilo je još smrznuto. Sitne su kaljužice vode po izgaženom putu u tijesnoj ulici kod mlina bile — kao fantastične oči s prozirnim trepavicama — prevučene krhkim ledom, pa kako su novi supruzi oštro koračali, pucalo im je pod nogama, kao da stupaju po samim orahovim ljuskama.

Žurili su se, samo da što prije umaknu ljudskim očima. Stidili su se, što idu tako sami, što imaju tako tužnu, sirotinjsku svadbu, bez pjesme i svirke, bez djeveruša i djeverova. Ali čim su stigli u polje, pala im je sa srca svaka tuga, te su oboje odahnuli. Osjećali su, kako im se u dušu šulja vedro i radosno raspoloženje... Osjećali su to, ali su bili previše nespretni, jednostavni, siromašni riječima, a da bi to mogli izreći i označiti. Zakržljale, zanemarene njihove duše, zapretane radom, siromaštvom, odricanjem i zaprašene svagdanjim životom, širile su se u njima, nadimale se, topile se i sjale kao ta priroda oko njih.

Oboje su dugo šutjeli. Stidili su se tog uzbuđenja svojih srdaca kao neke slabosti, kao neke pogrješke, te ni za živu glavu ne bi ni riječi progovorili o tom, što su osjećali, o radosti, koja ih je opajala, o sreći, kojom im je srce bilo prepuno. Ali svejedno nisu izdržali, da šute sve do kuće. Oboje osjeti najedamput potrebu, da govore, govore, jer im je šutnja postala nepodnosiva te im je samo povećavala ono njihovo duševno uzbuđenje tako, da je cijelim njim vladala.

Adama je silno obuzela želja, da mladu svoju ženu zagrli, poljubi u usta, k sebi privine, pa da klikne, da ga i gore i doline čuju: »Barice, moja Barice!« Ali mjesto svega toga javi se naoko mirnim glasom:

»Gle, Barice, kako je Kozina sada sav bijel,« a u očima su mu treperile suze kao grašak.

»Jejej! Zaista! A jutros je bio kao crnac!« odgovori veselo Barica.

Bilo joj je drago, što joj se muž prvi javio: olakšalo joj je, bura osjećaja u njoj je popustila. I od tog trena nijedno od njih nije više šutjelo. Promatrali su iznova širom okolicu, obučenu snijegom kao bijelom platnenom košuljom. Na tisuću je već mjesta provirivalo crno, golo tijelo majke zemlje. Pretproljetne, poput strijela oštre zrake sunca probadale su onu snježnu mrtvačku košulju, u koju je bila obučena cijela okolica, a tamne grude oranica dizale su vlažne svoje glave prema suncu, koje nosi život. Dizali su pogled i prema bjelkastim, navoranim oblacima, koji su letjeli nebom, iščezavali za obzorjem, a novi dolazili s jugozapada, iza Čerhova.

»Vijore se kao platno poslije pranja,« primijeti Barica, a oči joj spuznu po obzorju k zemlji.

Tamo ugleda Hrubek. Krasna okrug a kapelica blaženoga Kolmana, pustinjaka, sjala je bijelim svojim zidovima, sjala kroz crne, gole krošnje lipa, da su ti se oči zabliještile.

»Siromah Kolman,« tugaljivo će od srca mlada žena, »ta je kapelica tamo među tim lipama kao jarebica uhvaćena u mrežu,« i nasmije se.

Danas joj se činilo sve tako izvanredno, neobično, tako bijelo i čisto, svečano, baš kao da je sve oprano.

»Lani sam tamo bio na proštenju, ove godine ne ću ići,« Adam će mirno, bez ikakve misli.

To ubode Baricu u srce. Uozbiljila se, odvrnula oči od okolice i bacila ih na put. Nešto ju je nukalo, da uzme Adama za ruku, da mu je stisne, da mu klikne: »Ti moj zlatni, ti!« i da mu povjeri, što je odlučila. Ali potisnula je i to uzbuđenje te je samo tiho zapitala:

»A zašto ne ćeš?«

Adam osjeti, da je došao čas, kad mora s istinom van. Zato će jednostavno:

»Ja sam eto namislio, da te ne ću dovesti k sebi, dok ne zaradim, koliko treba za kravicu. Bolest pokojne mame mnogo je stajala, u cijeloj kući

nemam ni krajcare, a ti hoćeš — kravicu. Ostani kod Matouševića, kao da si neudata, a ja ću odmah sutra u Bavarsku, pa kad se vratim, onda ću te istom dovesti k sebi.«

»Sam hoćeš da ideš ?« kao bez daha izlane Barica.

»Da, sam ću ići, ako ne pođu sa mnom i drugovi.«

»A mene ne bi uzeo sa sobom ?« najednom upita Barica, pa stane i upre svoje smeđe, sjajne oči u njegovo lice.

»Ti bi išla sa mnom ?« nesigurno, bojažljivo upita Adam.

»Da li bih išla! I to još možeš da pitaš ?« I sada stane mlada da govori, te joj je uzbuđeni glas od časa na čas zvučio gotovo propovjednički. »Zar ne znaš, kako nam je to vele časni govorio u crkvi ? Dobro i zlo, ugodno i neugodno sve do smrti trpjeti i snositi — oboje jednako — ja i ti — ti i ja — pa kakva bih ja onda pred Bogom i pred ljudima bila tvoja žena, da sjedim kod kuće, a tebe da pustim potucati se po svijetu ? Zar sam se zato udala, da te pustim samog da odeš ? Nismo se onda trebali ni uzeti. Ta bila bih tada kao one gospoje, koje dolaze amo k nama na zdrav zrak i na gljive... Muž — muž se samo muči za njih i zarađuje, a žene ljenčare. Ti hoćeš da štediš ? Pa i ja ću. Ti hoćeš da se mučiš ? Pa i ja ću. Krava će biti i tvoja i moja. Ili ćemo poći obadvoje ili nijedno,« odlučno će ona i zašuti.

To je u njoj progovorila hodska* žena. Požrtvovna i odvažna. Žena, kakve ne poznaje druga zemlja i drugi kraj. Žena, koja obavlja muški posao — ore, sije, žanje, siječe drva, tjera kola kao muškarac, ali koja umije kačkati čipke fine kao paučina, presti na vretenu nit tanku kao svila i ravnu kao struna. Žena, koja nikad ne očajava, koja zna,

* Chodsko (Hodsko) zove se jedan jugozapadni češki kraj, kao što je kod nas na pr. Lika.

ako ustreba, prehraniti sebe, djecu i muža — propalicu i pijanicu...

»Gle, već smo u selu,« Barica će opet glasom ravnodušno mirnim.

Ukazali su se naime slamnati krovovi postržekovskih štagljeva.

»Hodi sa mnom ravno do Matouševićevih, pomoći ćeš mi odnijeti škrinju.«

Adam je posudio od Matouševićevih tačke, metnuo na njih škrinju i svezao na nju jastuke. Barica je uzela na leđa torbu s loncima, u ruku kolovrat, zahvalila domaćinu i domaćici za sve dobro, i mladi se supruzi onako obučeni u svetačno odijelo preseliše u svoju, u Konopovića kućicu...

III.

Pred svojim najvećim neprijateljem — pred suncem kukavički je bježao snijeg s obronaka. Spuštao se s vrhunaca dolje, na duboke puteve. Tu se skrivao još neko vrijeme iza visokih brda, ali onda je po tim putevima tajno bježao iz našega kraja dalje prema sjeveru. Nad glavom je veselo krilima zalepršala ševa i zapjevala veselu pjesmicu, a dolje se budio potopljen u uvalama, zgrbljen nad poslom, zatvoren u kućicama, pritisnut uz obronke naš psoglavi** narod. Seljaci su izvodili volove, da nauče na oštar, proljetni zrak, seljanke su nasađivale guske, a zidari se spremali na put — za kruhom.

Dugo su u tom dragom našem kraju živjeli ljudi onako, kako su to baštinili od svojih pređa. Ali prenapučio se siromašni taj naš rodni kraj, pa je bijeda postala njegova sudbina. I trajalo je godine i godine, dok se naši ljudi nisu odvažili prijeći brda, koja ih tu opkoljuju. Ali nužda ih je gonila. I tek što je jedan pokazao put, već

** Chodski (hodski) kmetovi digli su g. 1695. bunu proti vlasteli za seljačku slobodu. Vođa im je bio Kozina. Na zastavi su imali naslikanu pasju glavu. Zato su prozvani psoglavci.

je poletio i drugi, treći. Dražinovića Đuka je sa ženom Dodlom obilazio praškim krajem prodavajući sukno iz gdinjske tvornice. Kaistović i Josipović nosili su na leđima okolo konce i tkanice iz domažličke tvornice Florijanovića. U žetvu i na branje hmelja išli su ljudi od nas prema Rakovniku i Žatecu. Zatim je i Beč, kad se gradila željeznica preko Semmeringa, privukao naše ljude. Pješke su išli onamo i pješke su se vraćali u jesen odanle o proštenju sv. Martina noseći djeci vijence smokava a ženama pregršt novaca za život... Sad su došla na red tvornička središta u susjednoj Bavarskoj.

»Čim iza Kubice prijeđeš granicu, već ti je tamo sasvim drugi svijet,« uzvisivao je one strane zidar Pastušak, koji je bio otkrio taj novi eldorado (zemaljski raj). »Posla dosta, ali maraka još više. Tu je kod nas svuda bijeda i nevolja, ali tamo u Bavarskoj u svakom selu stoji pivovar kao kakav dvorac, tvornica kao crkva, a dimnjak kraj nje kao toranj. Idemo tamo na sigurno. Ne tražimo posla, nego posao traži nas. Graditelj mi napiše kartu: »Pastušače, trebam toliko i toliko ljudi« — i nema nas dosta, kolikogod nas je tu.«

I ove je godine Pastušak išao naokolo s kartom u ruci i nagovarao ljude, da idu u Bavarsku. Tražio je najviše zidara, ali trebalo je i nadničara.

»U Monakov — u Monakov ćemo ove godine,« razlagao je svuda. »Do Broda ćemo pješice, od Broda željeznicom badava sve do Monakova. Tu ćete izbijeliti oči, kad ugledate taj grad: lijep je kao Prag — sam bavarski kralj stanuje u njem.«

I Adam je odmah otišao k Pastušaku i dao zapisati sebe i svoju ženu. On bi išao možda i sam, ali sada ženi za volju, da joj ne bude tamo pusto, poći će u društvu s drugima.

»A kada ćemo na put, čiko ?« pitao je ne mogući već dočekati dan odlaska.

»Svaki dan već čekam vijest. Za tjedan, za četrnaest dana najkasnije.«

»A koliko ćemo zaraditi ?«

»Dvije marke, dvije marke na dan, toliko jamčim, to najmanje: na ženu jednu — šezdeset krajcara našega novca — zajedno ćete natjerati na dvije forinte na dan. Nijemci plaćaju — dobro plaćaju — ali čovjek se mora i naraditi — to mora.«

Zadovoljno se Adam vratio svojoj ženi — i sad su oboje nestrpljivo čekali, kada će ih Pastušak pozvati...

Jedne je nedjelje iza rane mise stajao — kao i drugda — u Klenču pred crkvom listonoša. U crkvi je zacilikalo zvonce: svećenik je već davao blagoslov Presvetim Oltarskim Sakramentom. »Gospodine, pomiluj!« žarko je molila kao jednim glasom sakupljena kršćanska općina, a oni straga su, pjevajući još uvijek putem, već izlazili. Najprije su izašli muškarci. Divno je bilo vidjeti one njihove lijepe žute kožuhe i modre kapute. Polako, ozbiljno metali su na glave svoje široke šešire i šubare istom pred crkvom. Za njima su nagrnuli dječaci i djevojke. Bijele suknje, cvijećem obasute marame i crveni pokrivači na glavi planuli su poput divljega maka žarko na proljetnom suncu. Mladež je odmah u skoku pobrzala nizbrdo. Listonoša se na nju nije ni osvrnuo. Oči su mu se zabadale u lica muževa i svaki je čas viknuo po koje ime: »Valo« — »Martinoviću« — »Jegliću« — »Hano« — prozivao je glasno, a prozvani su se kupili u krugu oko njega. Znali su, da on ima za njih pismo. Imali su sinove u vojsci i drugdje po svijetu, na naukama, u sjemeništima, na radu.

»Pastušače!« vikne uto listonoša i svi se najednom trgnu.

»Pastušak je dobio pismo,« radosno su upozoravali jedan drugog.

»O maj, pa to nas već pozivaju,« reče Pastušak, a glas mu je drhtao od uzbuđenja. »No Tomo, pokaži već jednom, što nam nosiš!« navali on na listonošu.

A listonoša otvori ozbiljno crnu, kožnatu torbu i stane dijeliti pisma. Pastušaku je dao samo dopisnicu.

»Evo ga, već mu je došlo,« svi su bili kao na iglama od radoznalosti i kupili se oko Pastušaka. A on se časak zagledao u dopisnicu, pa najednom diže glavu. Mahne kartom kao barjakom, pobjedonosno svrne pogledom unaokolo te u tišini, koja je bila zavladala, objavi glasno, ponosno:

»Dakle odlazimo na Josipovo!«

»Čuješ li, Barice?« upozori laktom Adam ženu.

»Čujem,« ona će mirno, ali nekako tužno. Bojala se ona tog puta u tuđinu. Slušala je pričati o strašnome poslu, koji tamo čeka žene. »Nosit ćeš žbuku u kablu na ramenu na drugi kat i još više — miješat ćeš kreč — slagati cigle — dodavati crepove — prebacivati pijesak,« sjetila se, što su joj govorile starije, iskusnije žene, »radit ćeš za muškarca, ali i zaradit ćeš — istina, zaradit ćeš novac — ne kao tu kod seljaka ili na vlastelinstvu samo dva seksera na dan — marku i više tamo daju — ali traže, da radiš — da radiš do obnemoglosti...« Nije joj sve to bilo ništa dosad, ali sad je najednom obuze strah.

»Ako ti ne ćeš —« pogleda je Adam.

Ali Barica se već bila svladala te će odlučno:

»Šta ne ću? Zašto da ne ću? Ta ne ću ići sama. Ide i Valovića Anka, Kubovića Dodla i stara Cardova se sprema —« i više nisu o tome govorili.

Samo kod kuće se Barica, kad su bili došli do same kuće, nasmije:

»Bit ćemo kao gospoda: poći ćemo i mi na svadbeno putovanje.«

Do krvi ju je rezala ta šala, ali Adam toga nije osjećao. Nasmijao se veselo i dodao bezbrižno:

»Baš tako — bit ću kao tranovski grof. On je također otputovao odmah iza svadbe s groficom — govorili su, da su otišli čak nekuda u Italiju...«

Kao u uznemirenoj košnici zujalo je i brujalo sada u Postržekovu. Kao ćelijice u velikom saću bile su stisnute one kućice jedna do druge, a u njoj su kao pčele zujali i micali se ljudi. Majke su i žene pekle muževima i sinovima kolače na put, slagale im u kovčege odijela i rublje, muževi su iz kuteva izvlačili palice, a tko je bio zidar ili tesar, taj je oštrio i pregledavao svoj alat.

»A šta treba, čiko, ja da ponesem?« pitao je Adam Pastušaka.

»Ništa, samo remenje ide s kablom,« odbije ga kao u lijetu vođa, koji je bez prestanka trčkao po selu uvijek uzrujan. Sa svih su strana dolazili k njemu s upitima i molbama. Zmijska mast, mast za lišajeve, duhan za šnofanje, barut, srebrni sat, olovke u bojama, novo ćebe — sve su mu to spominjali, a on je sebi sve bilježio na papir jedno za drugim, da ni na što ne zaboravi. I on je sam već za svoje bavarske znance bio nakupovao cijelo čudo omota austrijskih cigara, žigica s crvenim glavicama, lijepih duvankesa i drvenih izrezuckanih lula.

»Krijumčarim tamo i natrag,« razlagao je i razdjeljivao stvari određene za Bavarsku uglavnom među žene. »Kod Broda će vas pregledavati, tamo su naši i bavarski financi — naši nas ne će ni pogledati, kad idemo onamo, ali zato će nam Bavarci pretražiti i podstave. Nije doduše previše strogo, ali globe su velike. Nitko se ne smije dati uloviti, to bi bila sramota. Kad se budemo vraćali, bit će gore — pregledavat će nas naši, a oni su kao psi — upravo osjećaju u čovjeku krijumčara.«

Tek što je sutradan ujutro stala da sviće zora, skupio se na raskršću pored škole skoro cijeli Postržekov. Svi su bili na nogama, da se oproste od znanaca, da isprate svoje muževe i sinove i da im jedan dio puta ponesu njihove pune torbe...

Barica je tu stajala s košarom na leđima. Imala je u njoj naslagane svagdanje haljine svoje i Adamove

pa nešto rublja, iglu i konca, jedan kruh, što ga je dobila od Matouševića reduše, i u lončiću sira. U džepu donje suknje pritiskala ju je velika brezova duhankesa s nekakvim njemačkim imenom na pločici od porculana. To je bio krijumčarski duhan, koji joj je povjerio Pastušak.

A on, opkoljen materama, došao je skoro posljednji ovamo na raskršće.

»Pazit ću kao na svoje vlastite,« obećavao je svima, »ne bojte se, ne će vam se pokvariti — i pisat ćemo i slat ćemo novaca.«

Mnoštvo sakupljeno na raskršću umukne. Pastušak stane brojiti i razgledavati glave svojih vjernih.

»Dakle svi smo tu. Pa prije nego pođemo, hajde, da se pomolimo, da se svi sretno i vratimo!«

I skine šubaru, obloženu crnom janjećom kožom, pa klekne na kamenu stubu pred križem, koji je stajao tu na raskršću.

Zvonar je gledao kroz prozor sobe, pa kad je Pastušak kleknuo, dohvati konop, koji je kroz strop visio u sobu, i stane zvoniti jutarnje pozdravljenje.

Stari je Prodikaš molio naprijed »Anđeo Gospodnji«. Svi su klečali na hladnoj, tvrdoj, smrznutoj zemlji, te s ganutim glasom u zboru izgovarali pozdrav anđeoski.

»Još ćemo se pomoliti i svetom Krištofu, zaštitniku putnika, i dvanaestorici svetih pomoćnika.«

Glasno su se odazvale tople riječi Očenaša. Ženske su sebi otirale suze...

Kad je molitva završena, ustanu svi sa zemlje, a „Babarci" se stanu opraštati od svojih znanaca.

»Dakle hajdmo!« prekine dugo opraštanje Pastušak i pođe naprijed.

Oko pedeset ljudi pošlo je za njim. Sunce se baš pomolilo te je prvim zlatnim sjajem poprskalo tužna ganuta lica toga mnoštva. Pođoše i iščezoše iza ugla, gdje je put zakretao prema Klenču, a sa

raskršća vraćala su se djeca s majkama, starcima i staricama k svojim kućicama prignutima k zemlji.

S Gradine gledao je kameni Kozina mirno na svoj rodni kraj... Mirno je sjedio pas do njegovih nogu... I ona Kozinova ruka privijala je ne mičući se papirnate hodske privilegije (prava) bliže k njegovu srcu... A što vrijede ta prava danas tim ljudima, koji šuteći silazi po vrhovima prema Klenču?...

»Hej! Zapjevajmo malo! Najprije jednu pobožnu!« predloži najednom u mrtvoj tišini Pastušak:

»Gospodine svemogući,«

oglasi se promukli njegov glas.

»Gospodine svemogući,
radi svoga milosrđa,
Smiluj se nad nama!«

upadnu odmah drugi.

Zamišljene snene šume na haltravskoj strani probudiše se, zašumješe, kao da su duboko uzdahnule.

»Jaganjče Božji, Kriste,
čuvaj naše duše čiste,
po svojoj nas čuvaj volji,
svaki od nas toplo moli.
Smiluj se nad nama!«

Ali uto je već nedaleka šuma zašumila ozbiljno s njima, ševe su u modrim visinama zapjevale, pjevale prve proljetne pjesme, a nad vodama potoka odazivala se jeka — cijeli rodni kraj pjevao je sa svojom djecom...

Tek iza Klenča zaustaviše se opet kod groblja. Pogledaše preko zida na grobove svojih pokojnika, a Pastušak pošalje natrag sve, koji nisu pripadali samome društvu. Ali zato su nadošli oni, koji su bili iz Klenča i Djila. Pođoše sada bržim korakom naprijed. Muškarci su zapušili i išli na čelu, a za njima su stupale ženske razbrbljavši se među sobom. Prošli su doskora Hodov i Pec, minuli čerhovske šume, koje su još uvijek bile pune prljavoga, igličavoga snijega, u Kubici ugledaše željezničke tračnice, a za Folmavom prijeđoše kod Šteflova mlina češke

granice. Kad je Pastušak, koji je stupao pred svima, kliknuo : »Već smo u Bavarskoj,« svi se prekrstiše...

U Brodu prođe sretno carinarski pregled, a tu je također čekao na njih čovjek, koji im je imao biti vođa na daljnjem putu željeznicom prema Monakovu.

Kao voda prolazilo im je vrijeme. Neprestano su im se novi dojmovi kupili u duši. Izašli su iz gorskoga predjela i došli na velike ravnice, vidjeli su ljude u čudnim nošnjama, gledali njemačka sela i gradove. U vagonu se neprestano čuo hvalisavi Pastušakov glas : »Ovo je Kouba, sve dovle dolaze lončari iz Klenča na godišnje sajmove, — sada dolazi Švandorf, tamo sam radio na crkvi, — u Renzburgu smo gradili željezničku stanicu — ja sam radio i na Halabali (Valhala kod Ržezna) — tamo ćete ugledati Dunav, ja sam se po njem vozio čak do Tekndorfa — tamo, kuda naši hodočaste — tamo smo gradili most dugačak kao Postržekovo a visok kao klenčanski toranj, željeznice se po njem voze.«

»Kaži nam radije, kuda nas voziš, što ćemo ove godine graditi,« dovikne mu konačno Vala.

»To ne znam, ne znam, kamo će nas graditelj poslati iz Monakova.«

»Najljepše bi bilo, da radimo svi zajedno, da nas ne dijele.«

»Pa zapitaj toga Nijemca, što putuje s nama.«

»Pitao sam ga već. Kaže, da tamo u Monakovu gradi njihov kralj — nekakav vrlo dobri kralj, gradi i samo gradi. Iza rata s Francuzima, vele, da su na vagonima dovezli novaca u Njemačku — pa kralj sada gradi dvorove, crkve, željezničke stanice, mostove, čudne kuće za slike i škole — jedva mu mogu to sve da posagrade...»

Uto vlak zaokrene, a na obzorju izrone dva vitka tornja.

»To je Monakov,« klikne Pastušak pa kroz otvoreni prozor pokaže štapom prema gradu, koji je bio sav obavit dimom i maglom.

Svi se dignu i nagrnu radoznalo prema prozorima.

IV.

Tek što se Pastušak nogom dotakao tvrdoga tla, već su se k njemu gurali njegovi znanci.

»Pomoz Bog, Pastušače, Pomoz Bog« — i pružali mu svoje desnice.

To su poduzetnici radnja, graditelji i zidari već čekali na polazak naših ljudi. Znalačkim okom vještaka razgledavali su tu našu skupinu muževa i žena, koja je noseći svoje stvari u rukama izlazila iz tijesnih željezničkih vagona. Svi su se smijali : bili su s pregledavanjem došljaka zadovoljni. A oni su svi uprli pogled u svoga vođu Pastušaka. Znali su, da se sada, u ovaj čas radi o njima, da ih sada uzimaju u posao. Vidjeli su, kako graditelji prema njima pokazuju se štapovima, a Pastušak kako rukama broji zidare, tesare, nadničare, kako hvali njihovu marljivost i uzvisuje njihovu radinost...

U taj čas svi najednom sklope oči. Čisto obrijana lica muževa bez brade planuše rumenilom, kao da si ih krvlju polio, a u očima žena zacakliše se suze... Bili su nesvijesno ganuti, obuzeli ih nepoznati osjećaji. Ni sami toga nijesu razumjeli, zašto se stide, zašto se tu osjećaju poniženi, osramoćeni. Kao što u žilama pasa kola malo i vrućije krvi, tako se u tom času u našem psoglavom narodu nesvijesno, nehotice budio urođeni ponos i ljubav prema slobodi. U njima se taj čas ganuo i oživio onaj krasni značaj Hođana, baštinjen od sretnijih pređa, koje ništa — ni bijeda, ni posao, ni politički progoni, ni ne neznanje nisu mogli ubiti.

»Gle, kao prosjaci tu stojimo!« sijevne im glavom te su se iznova i još jače zastidili svoga poniženja, koje su doduše osjećali, ali nisu shvatali. Nitko od njih ne bi bio mogao riječima razložiti, zašto se stidi, zašto i otkud ta tuga u njihovim dušama... To se stidila u njima i njihova daleka domovina, cijela njihova rođena zemlja, koja je inače

slovila kao »zemlja kruha«, ali danas plače kao prosjakinja, osiromašena, isisana porezima. Ta nesretna zemlja poput djeteta sirota, odgurnuta i zaboravljena... To su se u njima stidila sva djeca te nesretne zemlje, kojih ona ne može da prehrani. Ne samo ovi s hodskoga zapada, koji se ovdje komešaju po monakovskom kolodvoru, nego i oni s njena sjevera, koji putuju za koricom hljeba u Sasku, i oni s češkoga juga, koji pred gladu bježe preko gora i dola — preko mora, i oni s češkoga istoka, koji se vuku po svijetu s harfom na ramenima i s nepristojnom pjesmom na usnama... To smo se tamo u onim čistim dušama stidili svi mi — mi, iz kojih je kao iz konkretnih elemenata složen apstraktni pojam: Narod Češki.

Adam je tu stajao uprvši pogled u kameni pločnik.

»Zašto moramo prosjačiti za rad baš mi?« Sijevne mu najednom glavom. »Zašto ne dolaze iz Njemačke k nama?«

To smo se u tom priprostom čovjeku javili opet svi mi. Što nam vrijedi, da pišemo, da držimo govore i da se bunimo u društvima i na sastancima proti stoljetnom neprijatelju, kad ne možemo zaustaviti toka, kojim cijeli niz naših ljudi, krepkih i snažnih, skromnih i strpljivih grne u službu toga neprijatelja? Češka žuljevita ruka radi u njegovim ugljenokopima, naša ruka, pokrita žuljevima, radi na gradnji njegovih tvornica, željeznica i kanala, crnim i teškim radom hranimo njegovu industriju, svojim znojem zalijevamo njegov napredak, umnožavamo njegovu snagu...

Sve je to ležalo nejasno pred pragom svijesti u tim priprostim dušama, i u tom je bio korijen onoga stida, koji su u taj čas svi osjećali...

Barica se kao ptičica bojažljivo privijala k Adamu, držala ga se za kaput i šaptala u uho:

»Ne ćemo otići jedno od drugoga, i ako nas budu htjeli rastaviti.«

»Dimnjačari, dimnjačari ovamo!« vikne najednom Pastušak.

»Fünf Mark, fünf Mark (pet maraka, pet maraka) dajem, « vikne graditelj i podigne svih pet debelih prstiju uvis.

To je bio opasan posao bez skela graditi tvorničke dimnjake, vitke kao jele i visoke kao tornjevi. Na to se mogao dati samo onaj, koji je bio »dobar u glavi, tko bi se mogao popeti do neba, a da mu se ne zavrti glava«, i zato se taj posao tako sjajno plaćao.

Na tu se ponudu svi trgnuše, probudiše iz svoga zamišljenog snatrenja, taj povik njihova vođe probudio ih je i vratio u tešku zbilju.

»Zeman, Barta, Valek,« prozove Pastušak odmah pouzdane svoje ljude, a graditelj sebi pažljivo stane zapisivati njihova imena. Zidari i tesari razilazili su se u skupinama na betonski posao, da ograđuju parne kotlove, da grade kasarne. Neki nisu ni otišli s kolodvora, nego su odmah prešli u drugi vlak i otputovali iz Monakova u druga mjesta i krajeve.

A sve, koji su ostali, uzeo je zatim u posao jedan jedini poduzetnik gradnja. Pastušak je iščeznuo, kao da ga je voda progutala. Nitko nije znao, s kojom je skupinom otišao ili otputovao.

Neki debeljko sav crven u licu postao je sada njihov vođa. Bila ih je samo šačica, devet ili deset, koje je vodio s kolodvora na gradnju tamo nekuda na protivnom kraju grada.

Prolazili su kroz Monakov svi skoro neraspoloženi, umorni od puta, gladni i žedni te su se žurili za novim svojim vođom, da im ne iščezne s očiju pa da se ne izgube i ne zalutaju u tom tuđem gradu.

Samo se Barica s izražajem iznenađenja u očima ogledavala unaokolo držeći grčevito svoga muža za ruku. Njena duša, koje se sve jako dojimalo, bila je sva zapanjena nad tim krasnim i velikim gradom.

Što su bile Domažlice prema njemu! To je sve dosad bio najveći grad, što ga je vidjela i poznavala. Od malena išla je u taj hodski grad, najprije s majkom, zatim sama. Sjela bi tamo na trg na goli pločnik, prostrla pred sebe rubac te na nj namjestila hrpicu gljiva, zdjelicu brusnica, košaricu trešanja, jagoda, malina, lješnjaka, što ih je nabrala po šumi.. Uvijek je tamo već ranim jutrom znala sjedjeti na kamenu... Iz niskih sjenica, poduprtih jakim četverouglastim stupovima i popločenih velikim kamenim pločama, izlazile bi gospe polako, udobno, s torbicom u ruci i s laganim ogrtačem prebačenim preko kućne haljine, razgledale njenu robu, upitale za cijenu, otišle i opet se vratile... Gospoda, činovnici, profesori, učitelji, đaci, šetali bi se laganim korakom bilo između drvoreda ili po uskom dugom trgu između samostana i dekanske crkve... Od časa bi na čas umjerenim kasom prokasala kočija, zagrmio omnibus, valjajući se prema željezničkoj stanici, zatutnjio teretni voz... Bio je to tako skroman češki grad, u kojem je imala dosta mjesta, da se i s košarom na leđima zaustavi gdje mu drago, da razgleda dućane i izloge, kuće i ljude, vojnike na konjima, sve, što joj se sviđalo... I bio joj je mio... I svaki je grad sebi zamišljala tako prijaznim...

A sad je evo tu najednom ugledala vrevu i šum velegrada. Ulice za dobru polovicu uže, nego što je domažlički trg, a po njima takva gužva, da se Barici sve vrtilo u glavi.

»Ta tu možeš i glavu izgubiti!« krstila se u duhu od čuda i sva zapanjena pratila pogledom kako prolaze kočije, električni tramvaj, bicikli, automobili i duga, teška teretna kola, puna pivskih bačava, koje su se teturale, i male tačke na dva kotača. Svaki čas je pred njom izronila nekakva čudna kuća ili crkva, kapija ili toranj, šetalište ili spomenik. Ljudi su po pločniku šuteći žurno prolazili pokraj nje ne čekajući na pozdrav i ne odzdravljajući, jedino se drndanje kola, zvono tramvaja i glas automobilskih trubalja javljao sa svih strana.

Kao opojena tim dojmovima Barica je drhtala, grčila se sva u strahu za svoga muža i stiskala sva u brizi njegovu žuljevitu ruku.

»Šta se dogodilo? Šta se tu zbilo?« mislila je neprestano prateći taj ulični metež i vrevu te je sve čekala, da će za tren ugledati nekakvu užasnu nesreću, požar ili poplavu, srušenu kuću ili razrušeni most, i da se tamo na to mjesto nesreće sve tako žuri i valja...

»Hajde, hajde brže!« nukao ju je Adam te ju je vukao za sobom. On sam nije ni na što svraćao pažnje. Nosio je košaru s odjećom i nije puštao s očiju vođe širokih plećiju, koji ih je u sivom suknenom kaputu s dugmetima od roga flegmatički, ni ne brinući se, idu li svi za njim, vodio krivudastim ulicama i uličicama, dok najednom nije prestao pločnik, pomalo je popuštala vreva, ljudi se prorijedili, i što su išli dalje, dućani su bivali sve siromašniji i izlozi sve manji, kuće sve jednostavnije, iščeznuše šetališta i drvoredi, izgubiše se kočije i automobili, pa su se samo tovari cigala i pijeska teško vukli razrivenom cestom naprijed.

»Karbane, pitaj ga, kuda nas vodi!« oglasi se Anica Valović sva umorna, da je jedva još noge vukla.

»Da, odmorit ćemo se i najesti — onda možemo opet dalje,« javiše se glasovi, i u isti čas stadoše se svi zaustavljati.

Na čelu skupine dogovarao se Karban s onim Nijemcem. Karban je znao njemački. Služio je nekoć dugo u Šilboru kao sluga. Uostalom malo njemački razumijevao je svaki od njih, jer kod nas već od malena rastu Česi i Nijemci u najbližem susjedstvu. Samo uski potočić dijeli češki Postržekov od njemačkih Mlinaca, u Klenču čuju u crkvi svake nedjelje češki i njemački evanđelje i navještaje, a iz našeg bi se Dražinova kamenom mogao baciti do njemačkoga Zdanova. I zato su svi napinjali uši, ali ništa nisu uhvatili od toga razgovora. Sam Karban isprva nije razumio ni riječi, činilo mu se

pače, da taj čovjek uopće ne govori s njime njemački, — barem tamo, u Šilboru, i kod njih u Mlincima njihovi Nijemci govore sasvim drukčije. Istom nakon nekoliko časaka počelo mu je bivati jasno, što taj Bavarac govori, a i taj kao da je više pazio, pa je govorio razumljivije.

»Vodi nas u naše noćište — danas još ne ćemo ništa raditi — istom sutra ujutro ćemo početi,« tumačio je Karban, i svi su zadovoljno opet pošli dalje.

Sumrak se već šuljao po ulicama, kad su se naši ljudi zaustavili pod strehom visoke kuće na četiri kata, koja je još odisala svježim vapnom.

Tu su bile dvije prostrane sobe. U kutu jedne od tih bile su sve do stropa naslagane slamnjače, tvrdo nabite slamom. U pročelju svake bio je dugačak stol i nekoliko stolaca.

Vodič odredi manju sobu za žene, veću za muškarce, pa im reče, da će svakom za noćište ustegnuti deset feniga na dan, jesti da mogu kod gradnje u kantini, a ujutro da će po njih doći u pet sati...

Ostadoše sami. Stajali su časak u dubokoj šutnji. Zatim su se neki stali uređivati kao kod kuće. Odvezivali su vrećice, razvezivali torbe, otvarali košare, vadili svagdanja odijela, zalihu hrane, koje se mnogi sve dosad još nisu bili ni dotakli, metnuli sve to na stol, povješali na čavle, namještali slamnjače po zemlji.

Barica je stajala u kutu stisnuvši se uz hladni zid blijeda kao smrt. Sve je se to tako čudno, tako bolno dojimalo. Ona, koja je inače bila tako tvrda, tako škrta na suzama, ćutila je, kako joj je tako nekako čudno oko srca. Drukčije, sasvim drukčije je to sebi zamišljala. Mislila je, da će to biti tako nekako kao kod njih kod kuće, gdje radnici i nadničari idu s gazdom u sobu i k stolu, gdje svi nose istu nošnju, govore istim govorom, gdje služinčad govori seljaku »čiko« a seljanki »strino«, gdje svi zajednički rade, jedu i stanuju.

Sada se prvi puta u njenoj duši dizala tamna sjena: osjećala je nešto kao pregradu, koja nju i sve ove, što su s njome amo došli, dijeli od ostalih ljudi, od bogatih klasa — i ta društvena razlika je bila ono, što je nju tako tištilo i pritiskalo...

Poput munje sine joj najednom glavom stara, napola zaboravljena uspomena. Čula je jednom u zimi na prelu, kako čitaju neku knjigu. Čitali su je momci naizmjence, jer od plača nije nitko dugo izdržao da je čita. Bila je to knjiga o iseljenicima u Braziliji, o robovima i trgovini ljudima...

»No, šta tu stojiš kao mila Gera?« zlovoljno se okrene prema njoj Adam. »Ded pomozi nešto,« i povuče tešku slamnjaču u drugu sobu.

Kad je zatim u noći Barica ležala na toj tvrdoj slamnjači, nije mogla dugo zaspati, jer joj ono čitanje nije nikako i nikako išlo iz glave.

V.

Iz tvrde su zemlje u dva reda kao gljive iza kiše rasle visoke kuće i stvarale novu krasnu ulicu. Kao na starom drvetu, kada na krošnji propupa svježe cvijeće, tako su i tu nastajali novi domovi na okrajku staroga Monakova. Modro-bijeli natpis, pričvršćen na uglu, objavljivao je krsno ime te ulice, koja se rađala i neprestano rasla protežući se u daljinu. »Pfeuferstrasse« nazivalo se to mjesto, kuda su svaki dan putovali Adam, Barica i ostali.

Iz dubokih temelja dizali su se silni četverouglati zidovi, a vitke, u zemlju zasađene motke pokazivale su konačnu visinu, do koje se ti zidovi po katovima moraju popeti.

Tu je stajao već cijeli niz kuća dogotovljenih i nastanjenih od lane, druge još nisu bile dograđene, a za treće su se tek mjerila gradilišta na poljima, koja su još dosad bila zasijana usjevom.

Ponosno je podalje na svom podnožju stajao ogroman, mrko se blješteći, spomenik od mjedi Bavarija. Oholo i zadovoljno razgledavala se ona unaokolo, sjedeći mirno, a do nogu joj se privijao lav s gustom grivnom...

Barica se sva preplašila, kad je ugledala prvi put taj ogromni spomenik od kovine. Pričinio joj se kao prikaza, kao neko strašno nadljudsko i zlo biće.

Sjetila se, kako su im nekad u školi pripovijedali o poganskim božanstvima od mjedi, koje su iznutra grijali, dok se ne bi usijali, a onda su im žrtvovali živu djecu. Kao taj biblijski Moloh, tako joj se činio i taj nakazni, njemački spomenik. U ruci toga spomenika nije vidjela vijenca, nego zamku, koju diže snažnom svojom rukom uvis ogledavajući se pomno, komu da je baci na vrat. I kao da je ona — Barica ili Adam — ili netko drugi iz njihova društva imao biti ta tražena žrtva, tako se toga spomenika mlada Konopovićka uvijek bojala i gotovo kao zloduha se strašila. Tvrdi, nesmiljeni smijeh toga spomenika pratio je zatim Baricu kroz cijeli život, nikada više nije mogla na nj zaboraviti, pače i u snu joj se katkada pojavljivao...

Pod vrhovnim nadzorom, pod neprestanim pogledom te žene salivene iz kovine radili su tu svi.

Adam je najčešće dodavao cigle. Sjedio bi na skelama, noge bi mu visjele u zraku, drvene cipele navučene na njih padale su s raspucanih, bosih peta. Oči je napeto upirao dolje, odakle bi mu od časa na čas doletila crvena cigla leteći k njemu u malom polukrugu — on bi raširio ruke, nakrivio prste i tako ih hvatao... Pod njenom težinom svaki put bi mu se spustili laktovi kao zgnječeno pero, koje odskakuje, ali odmah zatim bi se iznova ispružili i odbacili preko njegove glave ciglu za kat više. Od časa na čas bi uzdahnuo od bola, kad bi mu na oštroj površini grube cigle zapeo komadić ogrebene kože, ili kad bi mu cigla ozlijedila nokat

ili oštrim uglom ranila dlan, da je krv procurila... Ali nije smio prestati. Bio je članak u dugom lancu, kotačić, koji bi, kada bi se zaustavio, zaustavio i cijeli stroj. Kad ne bi jednu jedinu ciglu uhvatio ili kad bi mu se izmakla, kakva bi odatle nastala strašna nesreća, možda i smrt... I Adam se nije usudio ni pogledati na zgrbljena leđa radnika, koji je sjedio pod njim. Odmah bi mu se stresle ruke, izgubio bi točnost i sigurnost i samopouzdanje, kad bi gledao za ciglom, koja je letila.

Nije smio prestati, zaustaviti taj ljudski stroj u njegovu toku ni zato, što je tu negdje na gradnji stajao nadzornik, čije su pažljive oči bile svuda i sve vidjele: čim bi se tko samo na čas zaustavio, izravnao, odahnuo, već bi se javio njegov strogi glas, već bi se bližili njegovi koraci, već bi izvlačio iz džepa svoju zamazanu, otrcanu bilježnicu, već je određivao kazne, a zatim u subotu odbijao od nadnice. Raskoračivši se, sav naduven, sa žutim mjerilom u džepu od prsluka, s lulom u ustima i s komadom plana u ruci vladao je tu strogo i neograničeno. Samo kad bi o podne na gradnju došao sam graditelj, tad bi splasnuo, sagnuo pokorno hrbat i sav ponizan s golom glavom išao poput psa korak za korakom za svojim gospodarom. Ali čim bi ga sproveo do iza ograde, opet bi se ustobočio, nakrivio oholo šešir na uho, u usta mjesto lule utaknuo cigaru te bi bio još gori nego prije.

Adamu je svako veče njegova žena prala ruke, mazala ih i izjutra zamatala u platnene krpe, koje su do večera uvijek opet bile proderane. Ali ni njoj nije bilo bolje. Što dalje, to su se više na njoj vidjeli znakovi blagoslovljenoga stanja. Noseći svoje prvo, nerođeno još dijete u utrobi i kabao pun žbuke na leđima uspinjala se po strmim ljestvama na skele. Ona sama morala je nositi žbuku za petoricu zidara. Tek što bi istresla preko glave teški sadržaj kabla u jednu škrinju, već bi na nju vikao drugi zidar. Bila je naučna kao i svaka hodska žena

nositi terete na leđima: znala je nositi kući pune košare drva, pune svježnje djeteline i trave, ali po putu, nije se uspinjala s time do strmih visina, a osim toga se posao izmjenjivao: kad je žela, grablja ili drugi slični posao obavljala, od časa do časa bi ipak mogla odahnuti. Ali ovdje — od jutra do mraka morala je nositi mokru, tešku žbuku, kao marvinče. Na ramenu je već imala od tereta dvije crne, krvlju podlivene pruge široke kao dlan, a na leđima mnogo ogrebotina. Noge su je boljele od tvrdih, uskih prečaka na ljestvama, drhtale su i klecale pod njom — oticale joj uvijek preko noći i protezale se modrom mrežom zamrlih, istegnutih žila. Adam ju je žalio, nabavio joj prošivene jastučiće na ramena i na leđa, ali to je malo pomoglo.

Napokon su joj se ramena tako ozlijedila, da joj je krv prodrla kroz košulju.

»Prestani, Barice,« vikne joj muž za podnevnog odmora, kad je to spazio. »Ti si kao prava mučenica, žao mi te je.«

»I meni je tebe žao,« tužno odgovori žena i stisne usne, da ne brizne u glasni plač.

»Šta smo uopće ovamo dolazili!« nešto se kao kajanje javi u isto vrijeme u njihovim glavama.

»Vrati se kući, vrati!« molio ju je Adam gledajući s bolju na svoju ženu, koja je naočigled propadala.

Nije joj to samo teški, mučni posao, nego i materinstvo izbrisalo djevojačko crvenilo s lica, navuklo mjesto toga blijedilo i posulo velikim, žutim pjegama.

»A kravica?« upita mjesto odgovora Barica.

»Zaradit ću za nju, sam ću zaraditi, vidjet ćeš, da ću zaraditi. Samo pogledaj, koliko već imamo maraka, sigurno pedeset, a istom smo mjesec dana ovdje.«

Bez riječi posegne Barica rukama u njedra, izvuče mjehur omotan rupcem i istrese sadržaj na svoju ruku. Ne, još nije bilo pedeset maraka, bilo je

za deset manje, ali ipak već cijelo blago, novac koliko ga kod kuće ne bi možda ni za cijelu godinu prištedili.

»Pet puta ih toliko moramo imati za kravicu — pet mjeseci rada tvoga i moga,« mirno će na to Barica, zaveže opet pažljivo novčarku i sakrije je k srcu.

Gradom se sa svih strana javiše kreštavi zvukovi tvorničkih pištaljki.

»Ako Bog da, o svetom ćemo Većeslavu opet vidjeti Postržekovo,« uzdahne još i već opet ustane na popodnevni posao.

Ali i samom je nadzorniku gradnje bilo žao Barice, te joj je dopustio, da žbuku nosi — na glavi. Kupila je sebi kožnati vijenac, navukla ga sebi na čelo i okolo naokolo glave — a na nj postavila sada drvenu, zamazanu posudu sa žbukom. Jednom ju je rukom držala a drugom se hvatala za prečke na ljestvama — zatvarala oči, da ne izgubi ravnovjesje, — te ju je i dalje dodavala zidarima, koji su sada crveni kostur kuće od cigala stali prevlačiti tankom prevlakom, obljepljivati i ukrašivati ukrasima iz sadre. Vrat joj je nabreknuo, da joj je ovratnik na košulji bio preuzak. Katkad bi se bojala, da će joj vrat ostati tako natečen, ali nije popuštala. Otkopčala je jedno dugme ispod vrata i nosila žbuku dalje. Neprestanim radom bila se očvrstila i postala spretna. I tako su ona i Adam pomalo prestali jedno drugome da se tuže. Samo im je početak bio tako težak...

Ali zato ih je druga bol sada morila kao mora, a to je bila — čežnja. Adam je neprestano mislio na to, kako bi sada tamo kod njih kod kuće išao polako za volovima, držao rukom plug, udisao vlažni miris izorane zemlje i promatrao vrapce i vrane, kako se šeću po brazdama, ili bi išao u šumu, rezao stabla, koja su zimi srušena, i tovario ih za otpremu, a usto bi mu, kao da se natječu, pjevali drozdovi i kosovi. A Barica? Ona bi sad kod Matou-

ševićevih sabirala djetelinu, grabljala livade, sadila krumpir, nasađivala s kućedomaćicom kokoši, nosila mladim guščićima koprive, zalijevala salatu u bašči, a ševe bi joj pjevale nad glavom i na svakoj zelenoj gredici smiješio bi joj se bijeli, modri, žuti ili drugi kakav cvijetak.

Osobito uveče, kad bi po cijelodnevnom mučnom poslu lijegali na počinak, zaboravljali su na cigle, na prah, žbuku, pijesak, zidove i skele — te su sanjarili o svom kraju. Rođeno, siromašno, maleno, neznatno selo, njihova zapuštena kućica, livade i ribnjaci, polja i šume, gore i uvale — sve bi to oživjelo pred njima. Adam bi obično još prije tvrdo usnuo, ali Barica se često dugo u noć prevrtala s boka na bok na tvrdoj slamnjači. Kad su svi već spavali, ona bi često ustajala i prilazila k prozoru te sva obuzeta čudnom tugom gledala dugo zlatnim zvijezdama u oči...

I danas je tako ustala. U sobi je bilo vruće, zagušljivo. Tiho je otvorila prozor. Iz tame je na nju pogledao ogromni grad množinom žutih očiju. Cijeli nizovi svijetla protezali su se kroz ulice, s prozora gostiona i kavana, iz dućana, iz stanova gledale su na nju te bešćutne oči. Prema tamnome nebu bez zvijezda zarezale su se u tamu ravne linije krovova pretrgane samo tu i tamo kojim tornjem ili dimnjakom.

Barica zatvori oči i u taj čas izroni pred njom — tako vjerno, kao da gleda zbilju — njezin rodni kraj. Vidjela je sve one lagane krivulje, koje zatvaraju obzorje toga kraja, ugledala je v linelikuiju Čerhova, Haltrava sa zgrbljenim Sadkom i Tirolsku pećinu, a straga modrikastu Pršimdu i Sedmogorje.

I kako je tu stajala, najednom se oglase odnekale zvukovi gusala. Nije znala, nije mogla odrediti, odakle dolijeću k njoj ti meki, poznati zvuci. Možda je tamo prijeko ili možda negdje u pokraj-

noj kući netko svirao odlomke iz Kovaržovićeve opere »Psoglavci«, u kojoj je glavni junak Kozina. Nikada nije Barica čula tu slavnu operu, ali kod tih joj je zvukova bilo, kao da je u njenu rastuženu, osjetljivu dušu ušlo još više tuge, još više čežnje i bola.. Osjećala je gotovo tjelesne, zbiljske boli tako, kao da joj u živu ranu sipaš žeravicu. I srce joj se najednom žestoko steglo, a suze joj iskoče na oči. Uto je guslač dovršio Kozinovu pjesmu u zatvoru i odmah počeo svirati početak te opere. Ne, to nije moguće, ona se vara! A ipak, o Bože, ta to je ona domaća pjesma — sto puta, tisuću puta ju je od malih nogu čula pjevati:

Zeleni gajevi — bili ste mi moji,
bili ste mi radost srca moga...
A sada već dugo, dugo — ne čujem ptice glas,
na obzorju se javio tužan čas...

I prije nego što se sabrala, zasviraše gusle veselo visokim glasovima »Crvena maramico, okreni se okolo,« — pa zatim »Jao, momče, kakva šteta, tata ne će te za zeta«, tako da je morala hoćeš-nećeš i sama u duši s njima zapjevati: »a ja ne ću baš nikoga — nego dragog srca moga«. Na koncu zapitaše gusle, kao da se rugaju, opet onom poznatom hodskom melodijom: »Zar ti, oj Anice, još spavaš, a da su volovi tu, ne znaš ?« I kao da ih je tko razbio, najednom utihnuše.

Koliko je puta Barica kao izvrsna pjevačica baš tom pjesmom otvarala kolo i započinjala pokladni ophod po selu. A sada je čuje tu u Monakovu, kako je tako dobro sviraju! Ni stari Gudović je ne bi ljepše svirao!

»To sam sve samo sanjala — zadrijemala sam,« mislila je u sebi Barica teturajući od prozora svojoj postelji, koja je bila sva ohladila. I cijelu je noć slušala kao glazbu nebesa — domaće pjesmice, jednu za drugom, jednu ljepšu od druge...

Ustala je ujutro sva nekako svježija nego obično.

VI.

»Adame,« pričala je mužu idući na posao, »imala sam noćas priviđenje.«

»Ta valjda nije!«

»Kad ti velim. Tako mi je nekako čudno bilo pri duši jučer, neka tuga srušila se kao kamen na moje srce i pritiskala ga, da nisam mogla usnuti. Ustala sam i pošla k prozoru. Htjela sam se isplakati... I tu mi se najednom ukazalo najprije Postržekovo, Kodovo, Tranovo, Klenče i cijeli naš rodni kraj tamo,« i mahne rukom na onu stranu, na kojoj je mislila, da je tamo Češka.

»Pa onda? Što rade tamo kod nas?« toplo, brzo upita Adam.

»Nisam vidjela ljude, nikoga živoga, samo šume, Čerhov, livade i polja, Parezov, to sve i Kolmanka..«

»Kolmanka veliš?« u čudu će Adam.

»Jest, a što je bilo najčudnije, čula sam kod toga svirati naše pjesmice — tako krasno kao nikada dosada. Činilo mi se, kao da netko na gusle svira, ali bilo je sve još ljepše, življe, razumila sam svaki glas, kao da su riječi. Srce mi je kod te svirke drhtalo u tijelu, a oči su plakale...«

»Zdravo, Česi!« javi se uto za njima neki glas.

U čudu se ogledaše Adam i Barica u isti čas.

Smiješilo im se mlađahno, ljepušno muško lice. Oči, usta, obrazi — sve se na njem smiješilo radosno, iskreno. Odmah im je pružao ruke i srdačno ih stisnuo kao starim znancima.

»Vi ste iz Češke, sigurno iz Hodskoga kraja,« nagađao je došljak.

»Jesmo. Ja sam Konopović, Adam Konopović iz Postržekova, a ovo je moja žena Barica.«

»Zar nas vi poznajete?«

»Ne poznam, ali pogodio sam po nošnji i govoru. Znate, ja sam slikar i poznam sve slavenske narodne nošnje, sve do najnepoznatije.«

»Slikar! Gledaj čuda, Adame!« sva će radosna Barica. »K nama također dolaze slikari i jedan baš kod nas u Postržekovu odsijeda.«

»Znam, zove se Špilar, je li?«

»Jest, jest,« radosno potvrde oboje, »zar ga i vi poznajete?«

»Samo njegove slike. Ali bili su kod vas tamo i drugi, dapače i slavni majstor Aleš. Možda ću i ja jedamput tamo zalutati, pa ću onda tamo imati već znanaca, zar ne? Zovem se Pavlik.«

»Samo dođite, dođite brzo, kod nas će vam se sviđati kao nigdje drugdje na svijetu,« toplo će i zanosno Barica. Zatim mu se zagleda jače u oči i upita priprosto: »A što vi tu radite? Zašto ste vi tu u toj Njemačkoj?«

Pavlik se veselo nasmije i reče:

»Učim, idem k jednom slavnom slikaru, ima nas tu mnogo, dapače možda je svaki češki slikar tu bio.«

»A oni ne dolaze k nama, da se uče?«

»Dosada ne. Imaju bolje škole, ljepše galerije slika, slavnije majstore u slikanju.«

I kao ono na kolodvoru obuze Baričinu dušu opet nepoznata i silna tuga.

Pred njima iskrsne tamni spomenik Bavarije.

»Kuda vi tako rano?« upita Adam.

»Do onog spomenika tamo, u onaj perivoj iza njega, tamo slikam nešto pa trebam jutarnjega svijetla.«

»A mi sad moramo nalijevo, na gradnju — tako eto svaki za svojim poslom.«

Još mu rekoše, gdje rade i gdje stanuju. I Pavlik je stanovao u njihovoj blizini te im obeća, da će ih pohoditi, da će ih provesti po Monakovu, i tako se raziđoše.

Taj je dan bio kao neki blagdan za Baricu i njezina muža. Duša im se sva rastapala kao od nekog milja — smiješili se i pjesmicu pjevali kod posla

prvi put, otkad su ovdje. Ali kako se bližila večer i spuštala tama, stara se tjeskoba uvlačila u njihovu dušu, rasla, jačala, tako da je osobito Barica nije mogla ni svladati. Sva je njom zavladala, te je plačući naricala kao dijete:

»Kući hoću, kući!«

»I ja sam se već zaželio kuće,« govorio joj je Adam. «Ali što ćemo sa kravicom?«

I žena ušuti te spusti pokorno glavu poput janjeta. Ali ta tuga i čežnja za kućom izjedala ju je više nego teški rad na gradnji.

Najviše i najbolje ju je utješio slikar Pavlik. Bio je to dobar mladić, koji je osjećao toplu sućut s izmučenom, priprostom Baričinom dušom. Održao je riječ te je doskora došao k njima na gradilište. Sjeo je na hrpu cigalja, raspripovijedao se, a pri tom je nešto crtao po komadu papira, ali je brzo opet otišao, jer ga je nadzornik prijekim okom gledao, što mu zadržava ljude u poslu, osobito te Čehe, pa kad je Pavlik po treći put došao, izvadi nadzornik odnekuda umazanu ploču i pribije je na stup od skela, a na njoj je bio njemački natpis: »Stranima ulaz strogo zabranjen.«

Pavlik se nasmijao i obećao, da će za to doći k njima u nedjelju odmah izjutra u stan i da će ih povesti nekuda sve — ne samo Baricu i Adama, nego i Vondru, Karbanka, Valu i sve druge. Svi su se tome radovali, samo je Barica ostala ravnodušna i onda, kad je već koračala uz Pavlika.

Poveo ih je najprije prema kraljevskom dvoru. Putem je ušao s njima u nekoliko crkava, ali sve su na njih začudo učinile hladan, ravnodušan dojam. Kad ih je izveo iz dvorske kapelice Sviju Svetih, iz kapelice, koja je urešena prekrasnim umjetničkim sjajem, nije mogao, a da ih ne zapita:

»Dakle kako vam se sviđaju ovdašnje crkve?«

»O, naša je crkvica u Klenču, samo da je vidite, kud i kamo ljepša!« izlane odmah Barica.

»Pa sve da i nije ljepša, draža nam je, nekako nam je bliža, jer je naša,« govorili su ostali te su svi u taj tren zaboravili na sve one prekrasne islikane zidove, na sve one hladne, strogo isklesane kipove po monakovskim crkvama, a u duši im se javila slika priproste seoske crkvice pokrite šašem, u kojoj na glavnom oltaru sjedi sveti Martin na konju, a oko njega oblijeće cijelo jato bucmastih anđelčića. Nijednoga od tih nasmijanih anđelčića ne bi bili dali za one ponosne bazilike i katedrale.

Zatim su po elegantnoj, krasnoj cesti pošli u kraljevski vrt. Ali ni tu se Barici nije ništa sviđalo. Ravnodušno je gledala one gospodičiće i gospođice krasno obučene, da je sve šuštila svila, pod šeširima sa perjem i cvijećem te sa koprenom preko lica, ispod kojih su se sretno smiješile i veselo razgovarale, da je sve bujalo od veseloga raspoloženja... Njene su oči bile vične gledati žene priprosto obučene, a i Baričina je glava kao i svih hodskih žena bila omotana samo jeftinim crnim rupcem. Pod tim su tamnim rupcem živjele i tužne misli, čeznja za domajom i briga za svagdanji život. Velegradski sjaj ju je vrijeđao, odbijao. Ljepše nego to šetalište, na kojem je bilo mnoštvo svijeta, činilo joj se njeno selo bez tolikih ljudi, s bijelim guskama na zelenoj tratini ili s jatom kokoši, koje su pred kućama pasle.

»Koliko je tu svuda ljudi, a svi su tako čudno obučeni!« govorila je iskreno Barica.

Slikar se samo nasmijao te ušao sa svojim gostima u onaj metež šetališta. Vojnička je glazba, okružena likovima i tamnim kipovima bavarskih generala, svirala nekakav veseli komad. Na bijelo prostrtim stolovima, koji su bili porazmješteni po prikrajku toga prekrasnoga šetališta, jeli su i pili gosti. Ali što je to sve bilo za Baricu? Ona se spo-

minjala, kako je u nedjelju išla u jagode ili u maline. Sjela bi gdjegod na zemlju, brala i jela. Šuma je kao u snu polako disala, nježno šumila, a oštre krošnje smreka i jela lagano su se njihale. Ptice sakrivene negdje u šikarju šume pratile su nježnu pjesmu šume svojim dražesnim glasićem. Javljao se šumski kos, vrana bi zagraktala, a druge bi ptice s cvrkutom i pijevom šireći vodoravno svoja krila uzlijetale smjelo čak nebu pod oblake. Bilo je to veličanstveno i tajanstveno kao u kakvoj priči... A gle, kako je jadno sve ovo prema onome u njenoj domaji.

»Kući ! Kući !« sve je u njoj dovikivalo, kao da moli.....

Pa i onda, kad ih je Pavlik druge nedjelje vodio po ogromnim dvoranama u novoj galeriji slika i zaustavljao se s njima pred majstorskim djelima modernih slikara, nije im bilo ljepše.

»Evo ovo je naslikao Böcklin, ono Feuerbach, ono opet Defregger, Makart, Hess, Brandt, Segantini, Kaulbach, Stuck, Max — a ovo evo Marold, naš čovjek, — « govorio je sav u zanosu slikar. Ali brzo je ohladio, kad je bacio pogled po ravnodušnim licima svojih slušača. Na njima se vidjela samo površna radoznalost, ništa više. Zato ih više nije vodio u staru galeriju slika, gdje se nalaze prekrasne slike starih slikarskih umjetnika Albrechta Dürera, van Dycka, Leonarda da Vinci, Veroneza, Tiziana, Holbeina, Rubensa i Rafaela, u kojima je on najviše uživao ; bio je uvrijeđen tim nerazumijevanjem.

Barica za sva ta slavna platna u prekrasnim okvirima ne bi bila dala svoje staklene, šarene slike u crnim okvirima, što ih već rastaču crvi, i s križem u sredini, koje vise tamo u niskoj, osamljenoj, zaključanoj postržekovskoj kućici, baštinjenoj iza Adamove majke.

Samo jedamput je Pavlik vidio mladu Konopovićku, da se iznenadila. To je bilo onda, kad je

svoje hodske prijatelje poveo, da pogledaju ratne slike u Maksimiljanskoj galeriji slika. Muškarcima je kod pogleda na one krvave, naslikane bitke usplamtilo oko, svi su nategli vratove, naginjali se napred i otvarali usta od udivljenja, samo Barica je ostala potpuno ravnodušna, ona je svoje oči uprla samo u zelenu vodu rijeke Isare, koja je tu hitala naprijed kao žena obuzeta jakim čuvstvom.

Naglim je tokom letila u bijesnom trku, te je ništa, ni grede ni balvani u koritu rijeke, pače ni cijeli otok nisu mogli zaustaviti. Prošla je ispod mosta, obletila otok, preletila branu, udarila o pećinu na obali, bijesno zašumila, zavriskala, da joj se bijela pjena nakupila na ustima, ali je već opet hrlila dalje. Kao kad se poplašeni konj zapjeni u divljem trku, tako se Barici činila ta brza rijeka, koja je tu do njenih nogu tekla, šumila i borila se kamenjem, kojim su bile obrubljene zelene obale. Nikada dosad nije vidjela tako bistre, velike i snažne vode.

»Ah, što je prema toj vodi potočić kod našega sela !« uzdahne ona najedamput.

Sjetila se kod toga i na druge one potočiće, koji su se spuštali s Čerhova na pilane i mlinove, na staklane i brusione, na polja i livade... Sva je bila zadivljena tom snagom i kao očarana nije mogla ni otrgnuti pogleda od te rijeke...

Ništa joj se drugo nije sviđalo, te se brzo zasitila šetnje po Monakovu. Ali Pavliku je ipak bila iskreno zahvalna, te ga je zavoljela kao rođenoga brata. Ne zato, što ih je vodio naokolo po Monakovu, nego zato, što je znao narodne pjesme iz njena kraja.

Jedne nedjelje, kad je vani kiša padala, pričao im je o operi »Psoglavci« i pjevao im iz nje svojim ljupkim glasom pojedine odlomke. Kad je vidio, kako se tome njegovi zemljaci raduju, donese drugi put sa sobom — gusle. Sad je Barica shvatila,

da ono tada kod prozora nije bio san, da je ono bila zbilja — da je Pavlik ono na gusle svirao »Zelene se gajevi«. I svaki put, kad bi slikar došao k njima nedjeljom predveče s guslama pod pazuhom te im svirao mekom svojom rukom češke pjesmice, bio je to za njih blagdan. Svirao im je sve one poznate pjesme: »Crvena ružice«, »Pod našim prozorima«, »Ah, nema tu nema, što bi me radovalo«, »Ta strahovska vrata« — prelazio s pjesme na pjesmu, prsti su mu podrhtavali, na čelu bi mu se pokazale kapljice znoja, oči su mu se navlažile, a cijelo mu je tijelo drhtalo. Sav je uranjao u te domaće zvukove, opajao se tim češkim napjevima i zanosio svojom proćućenom svirkom priproste duše onih, koji su ga slušali. A oni su pjevali s njim sjedeći na zemlji, poduprvši se o zidove, spustivši glave na ruke i s očima punima suza. A kad bi on prestao, nastavljali bi oni sami, a Pavlik bi slušao i slušao one divne i turobne popijevke svoga rodnoga kraja. Kad su se svi već bili dosta napjevali, Barici su još dugo ozvanjali dušom te pjesme i kao ptičice letile su joj glavom poput bjelkastih oblačića po tmurnome nebu. Svi bi utihnuli, a ona bi sama, posve sama svojim umornim glasom zapjevala onu svoju najmiliju:

»Do Postržekova cesta sva je uprašena,
Po njoj moja noga stupa izmorena.«

Drugi put bi se opet s njenih ispucanih usana javila ona:

»Nad Postržekovom zelena gora,
smračilo se, padat će kiša.«

A svi bi zadrhtali, kad bi zapjevala:

»Preko pustih šuma —
Oj radosti, gdje si ?
Daleko si, daleko...«

Tiho, često bez riječi kao nakon žarke pobožnosti razilazili bi se za takvih večeri i lijegali svi s čežnjom za rodnim krajem u duši...

Od sviju je najgore bilo Barici. Izmučena čežnjom, uzbuđena, sva iscrpena i svladana strašnom tugom lijegala je tako, kako je bila obučena, na tvrdu slamnjaču. Pregačom bi sebi sakrila oči — i samo bi Bogu slala tople, bolne uzdahe i žarke molitve, da sve to već jednom prestane i da se dovrši, pa da već jedamput u onoj kesici, koja joj visi oko vrata, ima one dvije stotinjarke za kravicu...

VII.

Barici je bivalo sve gore i gore, sve teže i teže. Čežnja je u njoj bivala sve jača, rasla te je svojim tamnim krilima već skoro zasjenjivala cijelu njenu dušu.

Idući jednom po Monakovu opazi Adam u šetalištu malu jelu. Bilo je to jadno stabalce, na kojem se vidjelo, da vene i gine. Grane su mu se odozgo sušile, iglice posivile i opadale, samo se još vršak malo zelenio. Adam zaklima nad tim stabalcem glavom, bilo mu ga je vrlo žao.

»Ne prija ti tu siroče,« pomisli u svojoj priprostoj duši, »trebali su te ostaviti u šumi, a ne presađivati te amo.«

Toga bi se stabalca spominjao uvijek, kad bi pogledao na svoju izmučenu ženu. Venula je i ginula...

Kao što su vrtlari nastojali spasiti ono šumsko stablo zalijevajući ga, poštrcavajući ga vodom i okopavajući ga, tako je i Adam činio sve moguće, da utješi i razvedri vjernu družicu svoga života. No dosada je bilo sve uzalud. Ni crkve, ni galerije slika, ni šetnje — ništa je nije moglo razvedriti. Samo kod pjevanja, kad bi Pavlik svirao vesele pjesmice, svaki puta bi se malo razvedrila, ali odmah zatim bi opet upadala u još dublju tugu.

I to pjevanje dovelo je Adama na misao, da povede Baricu nekuda na kakvu pučku zabavu. Znao je, da je ona uvijek rado išla u svom selu u kolo.

»Hajdmo,« zvao ju je jednom u nedjelju, kad je već bilo sigurno, da Pavlik toga dana ne će doći. »Hajdmo u gostionu, među ljude, svi idu, pa hajdmo i mi!«

»A šta ćemo tamo?« upita ravnodušno, nevoljko ona.

»Tamo sviraju i plešu, malko ćemo se proveseliti.«

»Ta još moramo žaliti za mamom.«

»Ne moramo plesati, posjedit ćemo samo malo i poslušati svirku.«

»Šteta novaca,« neveselo će Barica.

»Pa šta ćemo potrošiti? Ne pušim, ispit ću čašu piva, a sviračima ako dam čitavu marku, više ne ću. Pogledaj druge, kako sebi svašta priušte, da se nečega i naužiju.«

Tako joj je muž govorio samo zato, da istisne iz njenih vlažnih očiju bolnu tugu, koja je iz njih bez prestanka virila.

»Pa idi sam, ja ne idem,« odlučno će ona.

Ali kad je vidjela, da se Adam iza toga ražalostio i kako je zašutio te se okrenuo prema prozoru, zaboravila je na svoju tugu, te joj ga je bilo iskreno žao. Znala je, da bez nje ne će otići i da će se njoj za volju odreći toga veselja.

»Pa kada baš hoćeš,« pristane najednom, »idem se obući. Ali pogledaj, sve mi je već oko pasa usko,« pokazivala mu je oblačeći svoju haljinu.

Adam je u tren sav oživio i stao se brzo oblačiti.

Išli su svi. Karban ih je vodio.

Barica je sebi tu igranku zamišljala onako nekako kao kod kuće, u kojoj postržekovskoj gostionici kod Kodića ili kod Crne mačke. Na podiju sjedi guslač s gajdašem, a ponekad im pomaže i klarinet. Gajdaš sebi daje takt nogom, a igrači plešu tako tiho, skoro pobožno, da se čuje, kako gajdaševa tvrda, iz kravlje kože sašita cipela udara željeznom potkovom o daske podija. Crvene naborane suknje plesačica lepršu u kolu kao crveni makovi. Nožice im

obuvene u crvene čarape svjetlucaju kao plamenovi. Cvijećem našarane pregače polijetaju kao oblačići; momci se vrte u modrim kazajkama (kaputima), ili ako su ih svukli, u prslucima, bijeli rukavi košulja prolijeću nad glavama, svijetlo-žuti kožusi biju svojom sirovom bojom u oči — u bujnom šarenilu sve se jedno s drugim miješa, pomiče i slijeva.. Pogled na sve to tako je slikovit, da to riječima ne može nitko prikazati, samo slikar, kao što je bio na pr. Uprka, znao bi uhvatiti koji prizor čarobnim svojim kistom. Taj ples vlada nad cijelim tim mnoštvom mladih igrača i nad svima, koji su u gostioni. I oni, koji ne plešu, slušaju u dubokoj tišini svirku te se predaju užitku glazbe i plesa.

Kada se staromu guslaču učini, da je već dosta te tišine, trgne gudalom, gajdaš smjesta kao da je ispao iz takta, kolo se zaustavlja, parovi se prestanu okretati te se na gipkim nogama samo ljuljaju, cupkaju, čekajući željno, koju će guslač sada da zasvira.

»Kralj Ćira u gajde svira,« javi se najednom s podija starački, doduše prokmuli, ali drukčije još uvijek lijepi glas, a cijela gostiona upadne jednoglasno:

»Kraljica na glasu — svirala na basu.«

Kolo se zavrti iznova još vatrenije, svirka prelazi s jedne pjesme na drugu, noge poskakuju, ali usta u isto vrijeme sada pjevaju, oči se sjaju od sreće, lica se smiješe, ruke lete prema stropu, vezeni rupčići vrte se veselo kao kakvi leptiri oko glava plesača — tu i tamo po koji momak u prevelikom veselju, kad već svoju radost poput vatrenoga konja ne može da drži na uzdama, kad više nema dosta mjesta u grudima, koje mu se nadimlju, kad mu više nije dosta, da toj svojoj radosti dade oduška pjesmom i plesom — udari u kolu nogom, podigne djevojku kao perce uvis, a iz njegova grla poput plamena šikne neobuzdano potcikivanje:

»Ju — ijuju...«

I kad je sve bilo najljepše, svirka najedamput

zanijemi kao odrezana, kolo stane, pijev umukne... Djevojke se drže za ruke i sjedaju na klupe, koje su poredane okolo unaokolo zida. Sve imadu bijele ovratnike oko vrata, a crne rupce na glavama, smiju se, brbljaju i naizmjence gutnu malo pjenušavog piva iz čaša svojih plesača...

Tako je to sebi zamišljala Barica i radovala se, da će opet čuti nježnu glazbu gusala, njihove visoke, fine, baršunaste glasove, zamišljene zvukove gajda, kraljevsku glazbu, koja s čovjekom govori, pjeva, plače i smije se...

Ah, kako ju je bolno čekalo razočaranje! Drukčije, sasvim drukčije je tu bilo. Nije tu bilo ni gusala ni gajda kao kod njih kod kuće. Za stolom je sjedilo tu nekih desetak svirača, u rukama su im se sjali žuti, limeni glazbeni instrumenti (nastroji), a iz njih su izlazili odvratni, bučni, kreštavi zvukovi. Nisi ni sam svoje riječi mogao razumjeti, takva je tu bila galama, nisi mogao ni govoriti, a kamo li pjevati.

»Bože, kakva je tu galama!« pomisli u sebi Barica prekoračivši prag plesne dvorane.

A kad je glazba prestala da svira, nastao je divlji pljesak rukama, bijesna krika i udaranje velikih, kamenih, neprozirnih posuda za pivo s limenim poklopcima o stolove. Barica je sa svih strana čula drski smijeh, prepirku i viku pripitih muškaraca, vidjela je djevojke i žene u laganim haljinama, s nepovezanim glavama, s golim vratovima, pa joj se učinilo sve to tako prosto i surovo, da je osjetila odvratnost tu prema tom društvu i žalila je, što se dala domamiti u taj dim i u tu buku.

Sjedila je pokraj svoga muža kod stola i šutjela.

»No šta ne govoriš ništa?« upita je Adam.

Ali ona nije odgovarala. Nije htjela da miješa svoj glas s tom grubom krikom, s tim surovim glasovima, kao da se bojala, da se njima ne obeščasti. Samo se pozorno ogledavala i promatrala to sve oko sebe. Podalje je za posebnim stolom vidjela

muškarce obučene po modi, s uglačanim rubljem, sa zlatnim prstenjem na bijelim rukama, ali njihove kose su bile prorijeđene, lica ispijena, oči bez sjaja a koža pepeljasta.

»Ne, to nisu radnici. Što ovi tu traže?« pitala se Barica i gledala dalje u taj vir, kojim je bila opkoljena.

Vidjela je tu i djevojke, kojima su vlasi bile ukovrčane, lica namazana, haljine ispod vrata duboko izrezane, a ruke nečedno sve do ramena gole. Njihove su kretnje bile drske, govor im je i smijeh zvučio grubo, gotovo bestidno. U upalim je očima sjalo neko čudno svijetlo, koje te je bolo i izazivalo. Barica je pred njihovim pogledima, kad su se letimice zaustavljali i na njoj i na njenu mužu, sva pocrvenila, skvrčila se, privila bliže k svome mužu i šapnula mu u uho:

»Hajde, Adame, bježmo odavle!«

Bilo joj je, kao da je se dotiču zmijski pogledi.

Adam ju je kušao umiriti i zadržati je bar još na časak.

»Idem sama,« Barica će i već pođe prema vratima.

Tako se izjalovio i taj pokus, rastjerati tugu u duši mlade Konopovićke.

»Sve mi je tamo bilo tuđe, strano,« jadikovala je zatim očajno kod kuće. »Da sam tamo čula naš govor, vidjela naše ljude, naše odjeće, čula naše pjesme, bilo bi mi se srce obradovalo.« Ali ništa od toga nije vidjela ni čula, pa joj je tuga kao prava bolest trovala srce sada još gore.

»Baricu izjeda čežnja za kućom,« govorili su sa sažaljenjem ostali njeni zemljaci, »proti tomu je jedini lijek, da se što prije vrati kući.«

»Ali kad ne će da posluša. To je takva tvrda žena kao dub,« tužio se u isto vrijeme Adam na svoju ženu.

»Da, već ću to nekako pretrpiti,« s bolnom je samozatajom odgovarala na sva nagovaranja Barica. »Ne ću da pobjegnem, smijali bi mi se kod kuće.«

Ali to, što bi joj se drugi smijali, nije bio pravi razlog, koji ju je ovdje zadržavao, koji ju je priječio, da se ne vrati kući. To je samo tako ljudima govorila, ali njenu mužu nije izmakla prava istina. Znao je dobro da joj kravica, misao na kravicu daje i sad nadljudske snage, da sve to podnese. A i njega, Adama, da ne će da ostavi ovdje samoga. Ne će da to učini iz ljubavi, ali i iz straha, da joj se ne pokvari, da ga Karbanek ne zavede, da se ne probećari.

Adam se u sebi smijao toj njezinoj bojazni.

»Ne pozna me, ne pozna me još dobro,« govorio je sam sebi. »Kad bih se htio pronevaljaniti, nema te žene, pa bila to i Barica, koja bi me od toga zadržala. Ali ja ne ću, i eto, to je ono, što me drži.«

I tako im je u toj čežnji polagano prolazilo vrijeme. Svršili su gradnju jedne kuće, pošli su na gradnju druge, pa i ta se već primicala kraju.

Kesica o vratu mlade Konopovićke postajala je sve teža i sve opsežnija. Adam je nekoliko puta zatekao svoju ženu, kako nasamu broji svoje blago... Znao je, da to ne čini iz lakomosti, da ne uživa u tim novcima, u kojima se krije toliko njihova znoja, muke i krvi. Znao je, da ih broji samo zato, da prosudi, dokle će još trajati to njihovo progonstvo...

Jednoga dana podigne napokon k njemu oči, iz kojih je sjala sreća :

»Adame, još deset maraka, pa ćemo ih imati dvjesta.«

»Toliko ćemo zaraditi za tjedan dana.«

»Ovu ćemo kuću još pomoći dovršiti, ali na treću nas više ne će dobiti.«

»Zar ne ćemo počekati, dok ne pođe Pastušak ?«

»Ne, ne ćemo počekati, sami ćemo se vratiti, čim ova kuća bude gotova,« odlučno će ona i zaveze se u sretne misli. Ah, oslobodit će se ovog odvratnoga grada, njegove buke, šuma — tiho njeno selo primit će je u topli svoj naručaj. Što ovdje vidi ? Samo kuće i kuće, ni komadićka šume, ni komadićka livade. I ova šetališta i perivoji ograđeni su visokim

zidovima i zgradama. I sve ovo cvijeće izgleda kao da je u zatvoru, bolesno kao u bolnici. Barica je prema njemu osjećala sažaljenje. «Pa kako i mogu tu da rastu, kad ih ljudi neprestano gledaju ? Stide se rasti, stide se razvijati«, žalila ih je toplo i spomenula se na one divne sagove livada i na vlažne uvale šuma u njenu rodnom kraju, gdje je sve puno cvijeća po strani i gdje u samoći sve cvjeta i miriši u miru... I ona je takav cvijetak... Tamo kod kuće će iznova oživjeti, procvjetati...

»Zaboga, Barice, šta bismo radili, da nam netko tu kesicu s novcima ukrade !« upola šale će Adam.

Barica sva zadršće. Časak je šutjela. Zatim podigne oči prema mužu te će mu neizrecivo tužnim glasom :

»Zar bi to tko mogao učiniti ? Zar bi imao srce za to ?

Ne, ne, cijelo joj je biće govorilo, da joj te novce, što ih skriva u njedrima, nitko se živ na svijetu ne će usuditi ukrasti, jer bi to bio grijeh — grijeh grijeh, od kojega nema težega...

VIII.

»Dakle eto vidiš — uvijek si govorila : ja više ne ću do smrti Postržekovo vidjeti - a eto vidjet ćeš ga, vidjet ćeš već sutra...« veselo se smijao Adam slažući u subotu uveče nakon isplate svoja odijela u košaru.

Barica nije ništa govorila. Nije mogla. Srce joj je bilo prepuno sreće, pa kad bi otvorila usta, bila bi se dala na plač, na smijeh i na pjevanje u isti mah.

»A zašto ne čekate na nas ?« skoro su im spočitavali drugi. »Mogli ste poći s nama još na gradnju treće kuće, mogli ste još pedesetaču zaslužiti.«

I nadzornik gradnje se ljutio — grozio se, da ih na godinu ne će primiti, da će to javiti Pastušaku.

Sve je bilo uzalud. Svrha je bila postignuta. Dvije su stotinjarke zarađene, i još je nekoliko maraka ostalo na put. Nikakva sila na svijetu nije mogla Baricu tu više zadržati. Ni noć nije htjela tu više prespavati. Kao da joj je tlo pod nogama gorjelo, tako je bježala odatle.

Htjela je samo što prije kući. Pastušaka, Karbana, Valu, Manku, Anku — sve će tu laka srca ostaviti, neka im Bog da sreće, da zarade i još jedamput toliko, — ona ima dosta, svega dosta : i novaca i tuge i svega.

»Kući !« javio se zapovjednički glas u njoj i ona se više nije otimala, a isto tako ni Adam.

»A ako on ne dođe ?« To je bila jedina bojazan, koja je u taj posljednji čas mutila njenu sreću. Mislila je na slikara, koji je obećao, da će ih sprovesti na kolodvor mjesto Pastušaka, kupiti im kartu, smjestiti ih u vagon i reći koju konduktéru, da sretno stignu do Broda.

U nijemom, grozničavom iščekivanju upirala je oči u vrata.

»Evo ga, već je tu,« istrgne joj se napokon iz grla.

Bio je to tako radostan, srećom prožeti glas, bio je to kao veseli kliktaj, koji je izmakao Barici proti njenoj volji, nehotice, čim je čula korake po stepenicama. Smjesta je pograbila košaru, a Adam sve ostalo, na brzu ruku pružili su svima ruke i poletili Pavliku ususret, kao da im je došao otkupitelj, kojega već nisu mogli dočekati...

»Brzo, da ne zakasnimo !« gonila je Barica putem. »Bože, samo da nam vlak ne ode...«

»Ta kako bi otišao !« smijao se Pavlik. »Ta eto sve su ulice gradske još rasvijetljene, još nema ni deset sati, a vlak odlazi o ponoći,« mirno je stresao pepeo sa svoje cigarete i poigravao se bezbrižno svojom tankom palicom.

I na željezničkoj stanici nije Konopovićku pustila želja da već jednom pođe, da ne zakasni. Tek kad su već stajali kraj samoga vlaka, kad se

Pavlik već nagađao s kondukterom, Barica se umirila. Ali sada je navalio na nju neki strah kroz ona otvorena vrata i kroz prozore vagona, iz lokomotive, koja je siktala, iz one žurbe i onoga šuma unaokolo. Tisuću bojazni obuzimalo je nju, koja nije bila navikla na putovanje i vožnju. Samo da je ne odvezu drugamo mjesto u Brod — ili da se ne bi tako negdje na putu srušio most — ili da vlak ne bi iskočio sa tračnica — ili da se ne bi srazio s drugim — koliko je tu još prijetilo nezgoda i zapreka, prije nego stignu kući.

»Evo ovdje, u ovaj ćete voz sjesti,« dotrči k njima opet Pavlik te sam unese u vagon Baričinu košaru. Za njim pođe Adam, a posljednja je išla Barica. Ali prije nego je stupila na stepenicu, još se prekrižila, a onda odvažno ušla unutra.

»Sve je u redu, zdravi i veseli doputovat ćete sretno kući. Bilo sretno !« opraštao se slikar veselo.

»A kada ćete vi doći ?« upita najedamput Barica.

»Ja ? A kuda ?«

»Pa k nama — k nama u Postržekovo — ta obećali ste nam to.«

»Ah, tako ! Skoro sam zaboravio. Ali ne znam ni sam, hoću li i kada ću doći.«

»Dođite — dođite zastalno !« skoro moleći dovikivali su Adam i Barica. »Imamo dvije sobe, stanovat ćete kod nas, kolikogod hoćete, nikada vam ne ćemo zaboraviti, što ste za nas činili.«

»Dođite odmah na proljeće !« iskreno ga je zvala Barica. »Onda ćemo već imati kravicu.« Htjela je dodati još tiho »i djetence,« ali to joj više nije išlo preko usana.

Neobično ganut gledao je Pavlik u te iskrene, priproste ljude. Njihove su duše bile prozirne, bez pretvaranja, riječi su im odisale srdačnošću i odanošću.

»Doći ću, sigurno ću jedamput doći,« reče ganuto i stisne im tvrdom, od rada ispucane i žuljevima pokrite desnice.

»Bog dragi neka vam naplati sve, baš sve, a osobito one pjesmice, njih najviše!« dovikivala je za njim Barica sa vratiju.

Ali on se nije više ni ogledao, suze su ga pekle u očima. »Za malo ljubavi išao bi na kraj svijeta,« pao mu je na pamet poznati stih.. I nije ga ostavljao ugođaj te pjesme ni onda, kad je iznova utonuo u ulicama velegrada. Bilo mu je neprestano, kao da mu srce krvari nad gubitkom dragoga prijatelja.

»Ti su te ljudi volili i ne će zaboraviti na tebe,« govorio mu je neki nutarnji glas, i Pavlik osjeti u svom srcu neku prazninu. Ovaj veliki grad gledao je na nj danas još većma tuđe nego inače. — — —

Pavlik je bio jedini čovjek, uopće ono jedino iz cijeloga Monakova, od čega se Barica tako teško rastajala. Sve ostalo propalo je smjesta za njom u tamu, gdje je bila sretna, što se od toga udaljuje što dalje to brže... Nije osjećala ni glada ni žeđe, nije bila ni pospana ni umorna — sjedjela je u svom kutiću, kuda ju je Pavlik smjestio, pa je radosno gledala u Adama, kako s tekom jede a zatim kako sit drijema.

»Ti bi htio spavati, je li?« upita ga ona nježno pa ne čekajući odgovora uzme svoj gunj i složi ga na klupu. »Tu smo sami, pa eto pruži se na klupi. Kad bi netko došao, ništa se ne boj, ja ću te probuditi — spavaj mirno.«

Adam se malko opirao, ali vožnja ga je tako uljuljala, trepavice su mu postale teške, te su mu se same od sebe spuštale i zatvarale. Barica mu podigne noge, položi ih na klupu i podmetne mu mekani gunj pod glavu. Bilo joj je drago, što je zaspao. Nije joj se nekako dalo razgovarati. Htjela je biti sama, sama sa svojom radošću, sa svojom težnjom, sa svojom srećom...

Već je svitalo. Tmina je uzmicala, uz prozore se već vidjelo jasno, kako prolaze telegrafski stupovi i drvlje, u daljini su izranjali obrisi gora i šuma, budili se gradovi i sela, na stanicama su se trnule svjetiljke, i u vagonu — na glavom naših putnika

— dogorjevala je lampica, a oni nisu ni vidjeli, kada i kako. Najednom se Adam probudi i sav zbunjen se zagleda u istočno nebo, kako oblači na se ognjenu haljinu, da pozdravi kralja, koji se izdaleka približuje... Zvijezde, kao da su mu letile ususret, iščezavale su s obzorja jedna zadrugom. I Barica je sjedila nepomična, otvorenim očima i s blaženim osjećajem u duši, što je i u njoj minula noć, pa se sada razdanjuje i sunašce izlazi...

»Prot (Brod),« javi se uto opori glas. Kondukter pruži glavu u kupe sav u brizi — kao što je obećao slikaru — za povjerene mu putnike, da ne bi zaspali. Vlak, koji je jurio, polagano se zaustavljao, a Barica se naglo trgne iz svoga ugodnoga snatrenja.

»Adame, Brod!« skoči odmah, protrese svoga muža misleći, da još uvijek spava. »Evo već smo kod kuće, ustaj odmah!« i stane skidati s police košaru i druge stvari.

»Idi samo naprijed, ja ću ti to već sve dodati,« gonio ju je Adam, a Barica je rado poslušala. Stala je kod vratiju i uhvatila se za mjedene kvake, pa da je kondukter bio otvorio, sigurno bi bila iskočila još prije, nego što se vlak zaustavio...

Dugo, neizmjerno dugo joj je to trajalo, dok u carinarnici nisu došli na red, ali čim su bili gotovi, sama je već poznatim putem, kojim ih je doveo Pastušak, pošla naprijed.

»Samo ako idemo dobro,« vikne za njom pred stanicom Adam i ogleda se u dvoumici.

»Idemo sasvim dobro,« bezbrižno odgovori Barica i pustivši se, da je vodi instinkt, upravi korake po poznatoj cesti pored proštenjarske crkvice prema češkoj granici.

»Ta, Barice, ne žuri tako!« zaustavljao ju je Adam.

Ali ona kao da ga nije ni čula, koračala je brzo i šuteći dalje prašnom cestom. Išla je tako pola sata, a onda najedamput klikne:

»Evo nas kod kuće — u našem kraju — u Češkoj!«

Pojavili su se naime pogranični stupovi, iza brda je izronio Šteflov mlin, mostić preko potoka i sve ono, što su oni od mladosti tako dobro poznavali.

Bila je nedjelja i ujedno blagdan Majke Božje. Uto doba poprima već cijeli hodski kraj boju s prvim odrazom jeseni. Dan se izjutra uvija u bjelkasto prozirnu maglu, koja pada po voću, što zrije, poput nježnoga praška bjelila po vrtovima i pokraj putova. O podne se svod nebeski izboči u neizmjernu visinu, obrisi gora kao da postaju viši, pogled se otvara u silne daljine, na obzorju izrone valovi novih brda i vrhunaca, koji se drukčije ne vide. A uveče, kad sunce zapadne, počnu se dimiti dimnjaci: rijetke pare poput svilenih koprena nježno obavijaju duboke doline, u koje pada ugasli dan na počnak, a nad njima se na tamno-modrom svodu noćnom otvore budne oči zlatnih zvijezda...

»Gdje još ima toliko ljepote na svijetu?« misli u sebi Barica, a sunce kao da je pogodilo njene misli, iskoči u taj čas nad obzorje, posadi se na Maxbergu i stane im rasvjetljivati i pozlaćivati daljnji put u rodni kraj.

Barica je poput radoznale ptičice i sad neprestano išla po nekoliko koraka pred Adamom te se zaustavila istom »Na pećini« iznad Hodova. Tu je istom zapravo počinjala njihova prava domaja ljupkom dolinom, u kojoj su kao u gnijezdu sjedjela siromašna hodska sela. Tek tu je Barica sjela na tvrdi čvoravi panj, da se malo odmori. Uzdahnula je duboko, oćutila glad, izvadila iz džepa okorjeli komad kruha, a njezina se duša, izmučena tolikom čežnjom, upila pogledom u ta draga mjesta... Crne su šume prilazile čak do nje, kao da hoće, da ih ona pogladi svojim pogledom, nasmiješile su joj se modre oči ribnjaka, ogromne zelene plohe livada, zamirisale uvelom pokošenom otavom, uska, mršava mala polja ležala su siva po obroncima, bijela sela letjela

su joj ususret, bijeli mali oblačići — ovčice — plovili su joj nad glavom u azurnom nebu, sunašce ju je ljupko grijalo, vjetrić je šuštio među lišćem breza i jasenova, koje je već žutjelo, ptice su cvrkutale, a sve je kliktalo:

»Barica, naša Barica nam se vratila!«

Ali nije ona samo cijeli taj kraj tako željno pozdravila — pozdravljala je u njem i milovala u duhu i svaku njegovu sitnicu. Oči su joj pobrzale da poljube križ kraj ceste, da zagrle rodnu krušku u širokom polju, grm na tratini, vrbe kraj potoka, vrelo na podnožju brežuljka, Kozinu na Gradini, crkvu sv. Martina u Klenču, Dobru Vodu, Kolmanku... Da se nije stidila Adama, koji je tu kraj nje sjedio, bila bi kleknula na koljena i poljubila taj sivi prah na drumu, koji vodi preko Klenča ravno k njima — u Postržekovo. Tolikom joj je srećom duša sva bila obuzeta. U njoj je buktila svijetlim plamsajem velika radost, što je sretno prebrodila ovo izagnanstvo, što je pobjedonosno prošla kroz onaj pakao prošlih dana, što se sretno provezla kroz onu močvaru tuđinštine i ostala čista i neokaljana, ništa se nije uhvatilo njene duše, baš ništa: ni tuđa glazba, ni pjesma, ni nošnja, ni govor, ni običaji, ni tuđinski način života.

I kako je na tom panju sjedjela, tek sada je iz njene duše nestalo svake sjene, iz nje je otišla svaka tuga, a život joj se ukazao iznova u vedrim bojama radosti i sreće. Kao da se probudila iz teškoga sna, kao da su je pustili iz tamnice, oslobodili iz zarobljeništva, kliknula je sva radosna djetinjski:

»Hvala Bogu, da smo već tu!«

»Drago ti je to, je li?« upita je Adam i sam sretan, što nju opet vidi vedru i sretnu.

»Još kako drago, još kako drago...« ponavljala je Barica ne znajući drukčije izreći svoje sanjarsko raspoloženje.

»Dakle hajdmo, da što prije dođemo kući, u našu kućicu!« morao ju je sada zvati sam muž.

Iza Hodova zašli su načas s druma, zaobišli oko Šterbovića kruške, na kojoj je bila Gospina slika, i došli brzo do klenačkoga groblja.

»Da pogledamo mamin grob !« Barica će i pođe prema zidu. Adam stane kraj nje, skine šešir i stane se tiho moliti. Vidio je posve dobro preko zida grob svoje majke, ali Barica se morala svom silom podizati na prste, da vidi u groblje. Napokon je ugledala još neobrasli grob stare Konopovićke.

»Sirota !« sažalno će i toplo, a za tren doda: »Njoj je tu dobro. Radije bih tu bila mrtva, nego tamo živa,« i svrne oči prema zapadu — prema Bavarskoj.

Uto, kako je tamo stajala nadižući se i napinjući, najednom problijedi i sva zadršće. U taj je čas prvi put začutila, kako joj se živo dijete ganulo pod srcem. Stegnula je ruke k sebi, šuteći otišla od groblja do ceste i tek tamo će Adamu, koji je u nju iznenađeno gledao:

»Adame, dijete... živo dijete...«

U Klenču su se raspjevala zvona. Zvonilo je na veliku misu.

Tako su se njih dvoje vraćali sa svatbenoga putovanja. Po godine su proveli tamo, a Barica je nosila na srcu dvjesta maraka u zlatu, a pod srcem — živo dijete.

IX.

»Bože dragi — evo Barice !« zalama rukama od iznenađenja strina Matoušovićka, kad je Barica stupila na njihov prag. Nosila joj je svetu sličicu, kao da se vraća s proštenja.

»Ova je sličica doduše njemačka,« ispričavala se Barica, »ali bit će vam uspomena na to, da sam i ja bila u Njemačkoj.«

»Drago dijete, kako sam te se uplašila, pojavila si se kao duh. Ta ne čekamo još naše iz Bavarske,

istom k crkvenom godu, ili možda još i kasnije, kad bude proštenje u Klenču — istom po sv. Martinu vraćaju se kući.«

Ali tim je riječima ta dobra duša zapravo htjela prikriti užasan dojam, koji je na nju učinila njena pogrbljena, izmučena pojava, debeli vrat, mršavo lice i težak, hroptavi dah. Ali Barica je to osjetila.

»Znam, strina, vi ste se uplašili, što sam se tako promijenila.«

»No, to drukčije ne ide,« nasmiješi se Matoušovićka, kao da ništa nije, »ta ti znaš, da djevojke pjevaju:

Ruža sam ja, ruža,
Dokle nemam muža.
A kad imam muža,
Uvenem ko ruža.

Da, da, muž nam ne će dodati nikakve ljepote,« i zagledala se iznova u njenu pojavu, na kojoj su se tako vidljivo isticali znakovi materinstva.

»Ovo sam kupila čiki,« nastavi Barica i metne na stol lijepu duhankesu. Bila je iz kože, unaokolo obrubljena i provučena unaokolo sa dva remenčića.

»Što će se on obradovati !« iskreno je primala seljanka darove. »A što si donijela mami ?«

»Maramu na glavu. Tati sam kupila lijepi rubac oko vrata, a djevojkama šarene vrpce.«

»Pa kako vam je tamo bilo ? Pripovijedaj mi !« sva će nestrpljiva od radoznalosti strina Matouševićka.

»Bolje da i ne pitate — tek jedamput tamo na zimu — sada pustite to — ne ću na to ni da mislim — morala bih plakati, strina, draga strina — koliko sam se tamo sjećala vas i moje službe kod vas !« toplo će i s jecajem Barica, a seljanku samo što nisu od ganuća oblile suze. Već sam izgled Barice govorio joj je sve.

»Sirota djevojka, sirota,« žalila ju je u duši, ali riječima ju je tješila, da će to sada biti drukčije: zaradila je sebi, pomladit će se, »samo kad to još sada prebrodiš,« i svrne pogled opet na Baričin izgled...

»Adam je otišao do šumara, išao bi opet u šumu na rad, a mene evo k vama, ako imate kakav posao, treba jesti, ne smijemo ljenčariti,« govorila je Barica priprosto dalje.

»Imamo li posla? Još koliko! Da imaš četiri ruke, mi bismo ih trebali. Kosimo i sušimo otavu, nemamo još ni zrna raži u zemlji, krumpir treba okapati, zatim će doći vršidba, pa lan mlatiti, česati — Bože mili, koliko nas to još posla čeka!« uzdahne gazdarica sva u brizi i teško.

»To sve nije ništa, to je sve igračka, a ne rad,« s veselim će smiješkom Barica. »Trebalo bi da idete u Monakov, strina, pa da morate nositi škaf sa žbukom na glavi od jutra do večera, da se morate po ljestvama penjati gore kao do neba, onda biste tek gledali, što je posao. Ali što je bilo, bilo je,« mahne rukom, »doći ću dakle odmah ujutro. A gdje kosite?«

»U Rosovci. Trava je već polegla.«

»U Rosovci! To mi je drago, tamo mi se uvijek najviše sviđalo.«

I tako su odmah iza povratka drugi dan, u ponedjeljak, Adam i Barica dobre volje išli na posao, za kojim su toliko čeznuli.

Adam je sa sjekirom i motikom na ramenu pošao u šumu. Sjeći će panjeve, kopati kamenje iz zemlje, snositi ga na kup, pripravljati zemlju za proljetnu sjetvu. Radovao se tomu poslu i još više svomu staromu prijatelju: šumi. Žurio se k njoj, čežnja ga je tako gonila, da se sav uznojio. Kad je ušao u šumu, kao da je ušao u hladan hram, skine šešir s glave i stane.

Krasna i bujna šuma, veličanstvena u svome rastu, uzvišena u svojoj veličini i sili, rasprostirala

se tu nepregledna, neprozirna. Drvo se tu stiskalo k drvetu kao ljudi u crkvi. Šuma je bila tiha, nije šumila, nije govorila. Kao vojska na zapovijed »pozor!« stajale su tu smreke i jele uspravno, nepomično, poput kipova, koji strše k nebu. Dolje do njihovih nogu ležali su među korijenjem na zemlji kamenje posuto iglicama i obraslo mahovinom. Tu i tamo izbile su mladice — poput sitne djece — i stiskale se u sjeni čeznući za suncem i uzduhom. Potočići su iz hladnih izvora bježali ovuda u svijet žuboreći putem veselu pjesmu. Ptice su poput kukaca, što zuje, polijetale gustom šumskom guštarom te su i mlade i stare cvrkutale svoj veseli pijev.

Adam se zagledao u ta snažna stabla drveća, te mu se činilo, da su to sami gusti u zemlju zasađeni stupovi, koji na svojim vršcima nose sam svod nebeski. A onda mu se na čas opet pričinilo, da su to nebrojene noge tajanstvene, ogromne stonoge, koja tu stojeći počiva. Obuzela ga veličanstvena groza, nepoznata se tajna dotakla njegove priproste duše, kad je nakon dugog vremena opet prvi put zakoračio u šumu.

Uzdahnuo je duboko. I kao da je taj njegov uzdah čula šuma, kao da su ta šumska stabla živa, ponavljali su ga te su najedamput vršci njihovi zašumjeli... A tim uzdahom kao da je i Adamu postalo lakše pri duši, koja je sva splinula sa šumom, i nato je mirno koraknuo dalje stazom, koja je vodila u nutrinu šume...

U isto je vrijeme Barica u Rosovci grabljama razmetala duge redove sitne guste otave, kako su je kosači od rane zore nakosili. A iza devet sati, kad je sunce već bilo osušilo porošeni kraj, pošla je da je sabire. Uzela je svaki put pun naručaj te mirisave trave, koja se sušila, približila k njoj glavu i s užitkom udisala njezin fini miris, prije nego što ju je po toj tvrdoj livadi rasprostirala na tanke slojeve. Od časa bi do časa kod toga posla zastajala, oprla se o držak od grabalja te se nije mogla dosta

nagledati svoga rodnoga kraja. Poput vesele djece razletile bi se njene oči unaokolo i pohitile k zelenoj šumi. Ugledala bi u njemu sivu prosjeku, koja je ovako izdaleka izgledala poput lišaja, što je izjedao ono tamno šumsko zelenje. Oguljena stabla, koja su se sušila, bjelasala su se ovako izdaleka poput kakvih bijelih prikaza.

»Ta je prosjeka nova, te lani još nije bilo,« nagađala je Barica te je odmah pomislila, da je onamo Adam otišao na posao.

I kao da se najedamput našla u šumi. Čula je meki šum njegovih gustih guštara, osjetila je miris njegove smole, vidjela je kroz njegove krošnje visoki modri nebeski svod i kako kroz njegovu polutamu prosijeva sunce i zalijeva zlatom šumske čistine...

Silom se morala otrgnuti od toga čarobnoga sanjarenja, te počela iznova grabljati — ali začas je nehotice opet podigla glavu i iznova bila svladana čarom onoga, što je oko sebe vidjela. Zagledala se prema Rosoši, plitkom kotlinom hitao joj je pogled pozdraviti Lahce, pa onaj mostić preko potoka, zatim bi joj pogledi zaranjali u male ribnjake i pohrlili sve tamo do planine, tamo bi se zaustavili na Gradini i pobožno počinuli na Kozini... S užitkom je slušala i opore zvuke kamenoga brusa, kojim je seljak brusio kosu i već po deseti put je klepao na željeznom podlošku : to joj je bilo poput najljepše glazbe i tako je to potresalo Baričinim tijelom, te je poput veseloga djeteta govorila po taktu :

»Kuj, kuj, kovačiću,
I opkuj mi nožicu,
Da ti dadem groš.«

A odmah je zatim jadikovala tužno s čekićem :

»Ah ! Ah ! Ah !
Zagori mi grah.
Juha mi je iskipila,
Što sam tužna pretrpila !
Ah ! Ah ! Ah !
Zagori mi grah !«

Kad su o podne išli s livade kući, zacilinkalo je pokraj škole u tornjiću na zvonarevoj kućici zvonce. S nasladom ga je Barica slušala i pobožno molila »Anđeo Gospodnji«. Za cijelu onu veličanstvenu zvonjavu zvona, što ju je slušala tamo u Bavarskoj, ne bi dala srebrni glasić ovoga zvonceta...

I poslije objeda nije se mogla dosta nagledati lijepe okolice. Svuda su se po livadama tovarili vozovi sijena, koje je šuštalo. Kup za kupom nestajao je u njima, volovi su ih vukli s mjesta do mjesta, a kad su se bokovi voza nabitoga sijenom izbočili poput debelih obraza na licu, zanjihali su se vozovi jedan za drugim poput gusaka, koje se vraćaju s paše u selo. Kroz selo ide cesta prema gore te se poput zmije uvija prema vršku. Od nje se na obje strane poput grana na stablu odvajaju tragovi kola u dvorišta kuća. Kao kad guščarica tjera guske kući pa se one odvajaju od jata na desno i na lijevo te nestaju u otvorenim kapijama, tako su iščezavali vozovi u kapijama seoskih kuća, a drugi su se već opet prazni drndajući vraćali niz selo...

Nakon posla sva se sretna i presretna Barica opet sastala s Adamom, zajedno su sjeli na drveni prag svoje kućice te se bez riječi zagledali u nebeski svod. I ovo hodsko nebo bilo je neisporedivo krasno. Neprestano je mijenjalo svoju prekrasnu odjeću. Odmah izjutra oblačilo se u pokajničku modru boju, boju haljine, koju Barica nosi u korizmeno vrijeme. Ali o podne postalo bi nebo bijelo, sitni bi oblačići plovili po njem poput širokih rukava, uštirkanih rupčića i uglačanih ovratnika košulja, koje bi Barica oblačila, kad bi išla na glazbu.

A sad uveče postajalo je tamno poput rupca za glavu, ali su zato zvjezdice zasvjetlucale poput koralja i svjetlucavih nakita na glavi bogate hodske nevjeste...

Sjedjeli su časak tako, i već su iz cijeloga sela stali da dolaze k njima, da ih pitaju, što rade njihovi tamo u Bavarskoj, kako im je tamo, što su poručili, sjećaju li se na njih i jesu li im šta poslali...

Adam je sve redom pripovijedao te je svakome dao, što je bilo njegovo, brojio marke i metao ih na tvrde dlanove isporučujući pozdrave. Ali Barica je sjedjela, ni da bi riječi progovorila — samo je upirala oči prema nebu.

»Vratit će se iz Bavarske tek pred našim proštenjem, prije ne, jer su se dali zapisati još za gradnju jedne kuće. Trajat će to dva mjeseca, ne bude li i više, prije nego je sagrade. «

»A ti, zašto nisi i ti ostao, zašto si se već vratio ?«

»Nije mi se tamo sviđalo,« Adam će, jer ga je stid bilo reći: »Čeznuo sam za kućom« — i doda glasno: »Htio sam zaraditi samo, koliko mi treba za kravicu, više ništa.«

»Drugdje je možda bolje, ali u Monakovu, gdje smo mi bili, nije lijepo, i kažem samo ovo: Iz tuđine ne dolazi ništa dobra, novac se istina zarađuje, ali se to opet na drugoj strani gubi. Ne umijem to kazati, kako to mislim: mnogo novotarija naši tamo poprimaju, zanemaruju svoju nošnju i svoj govor, rado govore tuđim jezikom, sviđa im se tuđa glazba i tuđe pjesme te gube zdravlje,« govorio je Adam kao kakav prorok i onda zašutio.

»Počnimo iz drugoga bureta!« nasmije se netko od onih, koji su ga slušali. »A kada ćeš, Adame, kupiti tu kravicu ?«

»Na proljeće, čiko, ali rano. Malo sijena će Barica nakupiti još ove godine, nekoliko ću meteri slame kupiti, a onda ćemo u veljači ili najkasnije u ožujku kupiti kravicu. «

»To je pametno, « hvalili su svi. »Ne isplati se sada kupovati hranu za kravu, a onda će se već zemlja otvoriti, bit će na proljeće trave, a i u šumi dosta paše. «

Mirnim tijekom tekao je život dalje u Hodskome kraju. Posijalo se, krumpir se pospremao, a žito, koje je još bilo neovršeno po sušama, sada se površilo.

S velikim širokim šeširima na glavi, u suknenim gradskim odijelima, neki dapače sa satom u prsluku sa srebrnim debelim lancem, na kom je visio bavarski srebrni novac, vraćali su se uoči samog svetog Martina oni, koji su bili u Bavarskoj na poslu, zajedno s Pastušakom sretno i veselo kući.

A zatim je snijeg zasuo hodska sela. Usnula su u zavjetrini gora i brežuljaka, kojih su ih vrhunci zaštićivali pred najgorim nevremenom. Ljudi su se u njima zavlačili u niske sobice, gdje su začepili svaku i najmanju pukotinu, da ne bi prodrla zima unutra.

»Samo nam ne puštaj zimu unutra,« pravdala se Matouševička sa svakim, tko ne bi dosta brzo zatvorio za sobom oznojena, platnom obložena i slamom napunjena vrata.

Za žestoke zime sjedali su dan na dan u Matouševića kući u neprozračenoj sobici seljani oko ognjišta i grijali se.

Barica je kao nekad, dok je još bila djevojka, pomagala Matouševički presti i čehati perje. I Adam se tu udomio. Pomagao je čiki Matouševiću u svemu oko kuće, a kad bi u peći dogorjela vatra, bez riječi bi pošao i bacio unutra iznova drva, tako da je velika peć od zelenih kaljeva neprestano bila kao užarena.

Iza Nove Godine prestala je zima ludovati. Nastao je lijep saonik, koji je izmamio Matouševića i Adama od peći. Spremili su se sa saonicama u šumu samo tako na probu po brezovo pruće za ograde.

Ali Adam se više nije mogao otrgnuti od šume. Vozio je drva dolje lugaru te je svake večeri i sebi dovozio dobar tovar za svoju kućnu porabu.

S večera mu se nije tako dalo više nikuda ići, pa bi najradije sjedio s Baricom u svojoj kućici i provodio večernje vrijeme sam s njom u razgovoru. Adam je marljivo rezao i tesao, blanjao, sastavljao i raznim šarama islikao novu kolijevku. A Barica je marljivo radila iglom i škarama : šila je jastučić i košuljicu...

Ali niti na kravicu nisu zaboravljali. Novi žlijeb izdubio je Adam te zime, načinio nove jasle, popravio pregradu i priredio stol za sječku.

I prije nego li što je sa svim tim bio, kako treba, gotov, narodilo se Barici dijete.

Bila je to »curica« te je dobila na krstu od kume — strine Matouševičke — dukat u jastučić i zatim ime Anica.

»Sad samo još kravicu,« mislio je u sebi Adam, da njihova sreća bude potpuna.

X.

Proljeće dolazi ovamo u ovaj Hodski kraj uvijek kasnije. Dolazi kasno, ali je zato tim ljepše. Najljepše cvijeće i najugodnije mirise sačuva obično za ovu dolinu, za ove livade i šume...

I ovogodišnja je zima prošla. Visibabe su propupale, zelena je trava probila iz zemlje, seljaci su već iz toplih staja opet izvodili svoje crne i crvene volove, trome poput muha, nenaviknute na proljetni uzduh, lijene i komotne od dugoga počivanja. Upregli ih u kola i potjerali ih samo »onako od šale«, da se opet nauče, da im otvrdnu šije, očvrste noge, prije nego opet počne pravi posao. I kao pređašnjih godina dali su se mnogi opet na put u Bavarsku za kruhom.

Bilo je mjeseca travnja, drugoga ponedjeljka iza Uskrsa, kad je rano izjutra, prije pet sati izašao iz Postržekova Adam sa svojom ženom Baricom. Željno su očekivali današnji dan, kada je u Gdinju veliki godišnji marveni vašar, koji je na daleko na glasu. Onamo su pošli danas — po kravicu. Adam nije htio ići sam, nego je neprestano nagovarao Baricu, neka i ona pođe s njim. Ona se dugo skanjivala poradi djeteta, ali je napokon ipak odlučila da ide i zamolila susjedu, koja je s njom skoro isto vrijeme krstila dijete, »da bi dala danas i njenoj curici prsa, da će joj to drugi put vratiti« — i pošla je.

»Četiri očiju više vidi,« rekla je sama sebi kao za ispriku, »moram ići i ja, Adama bi samoga mogli nasamariti.«

Milina je bilo vidjeti ta dva lica, koja su se sva sjala od radosti. Adam je već prežalio mater te je opet polako počeo pušiti. U tome kraju muškarci za vrijeme žalosti ne puše. I danas je putem veselo pušio iz kratke lulice, pod pazuhom je nosio dug ljeskov štap, ruke je turio u džepove modrog suknenog kaputa, a noge u visokim cipelama upravo su pod njim plesale.

Bilo je hladno. Sunce još nije bilo izašlo, i na ribnjacima su se u dolini između Postržekova i Grobnika kao na postelji lijeno valjale modrikaste magle.

Kroz te magle žurili su se Adam i Barica puteljkom na planinu, preko Planine na Dobru Vodu, tamo će se pomoliti, pa se zatim uputiti prema Domažlicama, a odanle nije više daleko do Gdinja.

Žurili su se, Adamu je polijetala lula amo tamo tako, da je od časa na čas morao izvući ruku iz toploga džepa, posegnuti za njom i premjestiti je iz jednoga kuta ustiju u drugi. Barica je išla po uskoj stazi naprijed tako, da nije vidjela muža, kako premeće lulu u ustima i kako ponosno gleda unaokolo.. Bila je obučena u svetačno odijelo. S dopadnošću ju je promatrao Adam i mislio u sebi, kako se oporavila i kako je opet lijepa, pa i reći joj je to već htio, ali ipak nije. Za vremena se sabrao i

sjetio, da je oženjen čovjek, a nikakav mladić, te da takve »gluposti« smije govoriti samo neoženjeni mladac. Ali osjećao je tako žarku toplinu u sebi i žilama, te mu se prohtjelo barem progovoriti sa ženom, čuti njezin glas... Barica je nosila na ruci lijepo ispletenu torbicu opšivenu sa vrpcama. Svaki bi je čas otvorila i pogledala u nju.

I kad je tako opet jedamput zavirila u nju, javi se Adam vragoljasto:

»Jesu li tamo? Je su li tamo ptičice, a?« I skokom priskoči k ženi, primakne se k njoj, nategne i ispruži vrat, da i on vidi u torbicu. Nije u njoj ništa bilo do li molitvenika od njegove pokojne majke umotanoga u bijeli rupčić. Ali u tom molitveniku bilo je njihovo blago: deset posve novih desetača bilo je sakriveno u toj staroj, od moljaca već nagriženoj knjižici. Ležale su sigurno položene među požutjelim listovima, na kojima su se vidjeli tragovi prstiju na uglovima i u sredini. Ležale su tamo, kako ih je Adam donio iz grada, gdje je promijenio bavarske novce. Dobio ih je dvanaest za dvjesta maraka, ali s dvjema se oprostio već u zimi, kad su bile krstitke, kad je morao platiti porez i općinski namet te kupiti nešto odjeće. Ove ostale bile su netaknute, to je bila stotinjarka za kravicu, po koju su danas evo zajedno pošli.

»Dakle odsad više ne ćemo jesti nemasna jela, je li?« upita Adam, a sline mu se nakupiše u ustima.

»Pa dakako! Sigurno da ću sve namastiti, kad sada bude čime. Svake ćemo subote praviti maslac. Polovinu ćemo ostaviti sebi, a pol ću prodati, da u kući bude i koji groš. «

»A juhu — je li, Barice, — a juhu? Hoćeš li i u nju kada metnuti mlijeka? Što? Barice, reci? Znaš, uvijek samo juha od kruha, od krumpira, zafrigana, s krupicom — koliko bi bolja bila, da u njoj bude i mlijeka.»

»Pa da. Bože, i sama se veselim na kiselo mlijeko, na maslac, na rezance u mlijeku i na kolače sa si-

rom,« nabrajala je Barica, čega će se sve ubuduće naći na njihovu siromašnu stolu.

Adamu su se kod tog ženina nabrajanja u ustima skupile tolike sline, da ih je čak morao gutati.

»Bit će i okrugljica od sira, zatim palačinke sa sirom pa prelite vrhnjem. Gledat ću, da uvijek sira bude u kući.«

»Ženo, hajde brže, hajde!« gonio ju je nestrpljivo Adam. »Moramo doći na vrijeme, da nam ih previše ne proberu, pa da ne ostane nama, što nitko ne će.«

Oboje iznova zašuti te pobrzaju korake. Ali samo časak su podnijeli tu tužnu šutnju.

»Čuj, Adame,« oglasi se blagim, nesigurnim glasom Marica, »a hoću li našima smjeti tako katkada odnijeti lončić mlijeka, a?«

»To se zna, šta me to i pitaš!« potvrdi joj muž. »Samo da naiđemo na dobru dojku, pa da nam da dosta mlijeka.«

»Moramo dobro gledati na vime: ona, koja ima veliko vime, daje mnogo mlijeka.«

»Nije uvijek tako. Raspitao sam se, pa čika Matoušević veli: Ne gledaj na vime, nego broji sise, koja ih ima pet mjesto četiri, ta ti valja. Kupi je odmah sa zatvorenim očima.«

»Bome se on to lijepo s tobom našalio! Ali bilo kako bilo, naći ćemo valjda valjanu. Bože, kad samo pomislim, da ću kravu dojiti! Vlastitu kravu dojiti! Sjedjeti pod njom s muzlicom među koljenima, stiskati u ruci mekano, toplo vime, a mlaz će mlijeka štrcati u muzlicu i pjeniti se,« govorila je Barica te je sva obuzeta, opojena tom budućom radošću sretno zatvarala oči.

Ali najednom ih je od brige opet otvorila i sva kao ustrašena rekla:

»Samo da se ne bi ritala. Matouševićevi su imali jednom jednu takvu, koja se ritala, pa čim bih sjela k njoj, kopitnula bi se nogom i prevrnula mi muzlicu.

Čika Motoušević je baš radi nje morao kupiti drvenu muzlicu.«

»Ahahahahaha, al si luda,« nasmije joj se muž, »ta to ćemo isprobati odmah na sajmu, što umije.«

Prošli su Petrovice. Snijegom pokriveni lanac šumavskih gora izroni u jutarnjem sjaju na obzorju. Na suncu se bljeskao i svjetlucao snijeg. U taj čas izroni u misli mlade žene tužan prizor iz Monakova. Sjetila se na gradnju u Monakovu... Udarili su tamo u zemlju, pa kao da su u njoj bili našli nekakvo čarobno sjeme, već su iznikli temelji te je izrasla kuća — iz dana u dan izdizala se sve više, pa kad se Barica jednom s njenih skela razgledala unaokolo, tada su joj se s jedne strane nasmiješile upravo takve gore, odozdo modrikaste, a na vrhu sjajne kao u plamenu, baš kao da su tamo sve same grude najčišćega srebra. Bili su to alpinski ledenjaci...

Na to su je podsjetile ove udaljene gore. No otrgla je oči od njih i zagledala se pred sebe. Ugledala je pred sobom u dolini, kako se nad mnoštvom kuća, tvornica i domažličkih crkava poput jarbola na brodu ispružio uvis bijeli okrugli toranj dekanske crkve, a za njom se ponosno diže stara gradina sa svojim kulama i — ruševinama...

»Gledaj, već se vidi grad!« javi se Adam. »Sad smo na pola puta. A vidi, ondje neki ljudi vode nekakvo marvinče, možda ga baš gone u Gdinj!«

»Hajdmo k njima,« odmah će Barica. »Barem ne ćemo ići sami, porazgovorit ćemo se, možda će nam oni dati savjeta.«

I upraviše korake ravno k onim nepoznatim ljudima. Od velike svoje radosti, što će sad konačno imati kravicu, osjećali su takvo voljko raspoloženje u duši, te ih je to gonilo, da tome u razgovoru s drugima dadu oduška.

»Vode kravu,« javi se straga Adam, kad su došli bliže, te je on dobro raspoznavao veliko, mliječkom puno vime.

»I lijepa je, je li?« doda Barica i pogleda bolje ljepušnu, čistu, bijelo-crvenu muzaru.

»Jest, lijepa je, ali na sajmu ćeš vidjeti još ljepših, samo počekaj, tamo će ih biti, da ni sama ne ćeš znati, koju da izabereš,« stišavao je Adam njeno oduševljenje.

»Hvaljen Isus i Bog vam pomogao!« pozdraviše oboje nepoznate ljude već izdaleka.

»Da Bog da!« zahvali im čovjek, koji je vodio kravu za lanac, te se nije pri tom ni ogledao. Samo njegova žena, koja je išla straga tjerajući kravu, kad bi ustrebalo, podigne lijeno glavu umotanu u vuneni rubac i okrene se k došljacima.

»Otkud ste se vi tu stvorili i tko ste?« odražavalo se jasno iz njenih tužnih očiju. Ta išli su od kuće baš zato ovim neobičnim putem, samo da idu sami i da se ne sretnu ni s kim nepoznatim.

Barica pogleda u ono žuto, izmučeno, navorano lice, i kao da je na njem pročitala to pitanje, reče odmah:

»Mi smo Konopovići iz Postržekova.«

»A mi smo Hojdovići iz Houvjezda.«

»Hladno je danas, je li?« započne sprijeda Adam govor sa svojim novim nepoznatim drugom.

»Još puše ledeni vjetar,« odgovori ravnodušno Hojda, zavrti glavom i uvuče je jače u janjeći ovratnik svoga kožuha od ovčje kože i zašuti.

»Mutavac!« ljutio se Adam u svojoj duši. Ali on nije mogao, a da ne govori.

»Tjerate kravu na sajam u Gdinj?« započne iznova razgovor.

»Da, u Gdinj, vodimo je na prodaju.«

»A mi idemo kupiti jednu.«

»No, to vi onda idete veselije nego mi,« gorko će starkelja.

»Pa zašto je prodajete?« upita Barica.

Hojdovićka uzdahne. Pređe rukom preko lica:

»Kad moramo,« reče i zašuti također.

U tili čas nestade Adamove i Baričine radosti. To dvoje ljudi, koji eto vode tu kravu, odavalo je tugu, veliku tugu, veću nego što je bila njihova

radost. Ta su se dva osjećaja sukobila — porvala se časak, ali jača tuga je pobijedila, istisnula radost i zasjela u srce Barice i njena muža. Oboje kao da su se zarazili, ušutješe i oni te su i nehotice osjećali u svojim mladim srcima tihu sućut prema tim starim ljudima.

»A je li dobra ta krava ?« upita već s posve drugim glasom za čas Adam.

»Još kako dobra, sam sam je odgojio.«

»Pa zašto je prodajete ?«

»To vam je tako, dragoviću moj, ne mogu sebi pomoći, nevolja je, velika nevolja — trebam novaca,« razvezao se pomalo Hojdi jezik. I tuga traži oduška i javlja se svome pravu.

»A imate li kod kuće još koju ?« sućutno se javi Barica.

»Ta odakle bi je uzeli, zlatna moja? Ova je kravica sve naše, naša hraniteljka, a ipak mora iz staje, moramo je prodati,« i staricu spopadne tihi, ali bolni plač.

I Barici se zamaglilo pred očima.

»A komu ćete je prodati ?« upita Barica iznova ni ne misleći, što je rekla, samo da rastjera mučnu, tužnu šutnju.

»Pa barem to da znam, komu će dopasti! Valjda kakvom židovu, trgovcu, komu drugomu ? I sam Bog zna, kuda će je taj opet otpremiti — valjda nekamo u Bavarsku, ili će je možda negdje zaklati i pojesti. Dragu moju kravicu, za koju sam brinula toliku brigu, obilazila po pokošenim livadama, po koljenima se vukla sabirući travku po travku, samo da skupim malo sijena za nju — a sada je moramo prodati, moramo prodati...«

»Hajde, mala, hajde!« ogleda se prema kravici starkelja, samo da okrene od Adama lice, po kojem su se kotrljale suze.

»A koliko trebate novaca ?« upita najednom kratko Barica.

»Stotinjarku, cijelu stotinjarku moramo dati,« tužno će žena. »Eto moj muž je jamčio jednom čovjeku u štedionici, a taj se odselio od nas, pa kažu, da ništa nema, i tako mi moramo položiti stotinjarku, jer će nam drukčije prodati krov nad glavom.«

»Kad je tako, znate, strina, šta?« stane najednom Barica na cesti već posve blizu Domažlica i stane vaditi iz torbice rubac i molitvenik. »Ja evo imam ovdje deset desetača — dat ćemo vam ih, a vi nam dajte kravicu. Mi smo iz Postržekova, možete se propitati o nama — nije to od Houvjezda tako daleko — nismo imali još nikakve krave — pa zašto da idemo čak u Gdinj na sajam — može nas tamo još netko prevariti. Dakle ako hoćete...«

Adam htjede otvoriti usta, da i on nešto kaže.

»Šuti, Adame, šuti! Tako je to dobro, krava je od sigurnih ljudi, pa eto pruži ruku čiki.«

»Barica ima pravo — evo, čiko, ruke,« i Adam pruži svoju desnu ruku.

»Samo im je podaj, stari, podaj!« stane moliti Hojdovička. »Izgledaju dobri ljudi.«

»Pa bilo sretno i od Boga blagoslovljeno!« i dvije tvrde ruke udariše jedna o drugu tako, da su se vrapci uplašili i odletjeli kričeći sa krošanja drveća, a ljudi se zaustavljali na cesti.

»To nismo ni u snu pomišljali, da ćemo je putem prodati,« smiješila se Hojdovička.

»A mi, da ćemo je putem kupiti,« doda Barica.

I sve se četvero odmah okrene kući natrag. Adam je ponosno vodio kravicu, a Barica je išla za njom s prutićem u ruci, što joj ga je starica bila predala. Komad su puta išli zajedno, pripovijedali jedni drugima svoje nevolje, i svi su bili nekaki veseli, zadovoljni. Istom iza Petrovica razdijeli im se put na dvije strane.

XI.

Kravica je tužno zamukala, kad više nije čula poznati glas stare Hojdovićke, pa je stala i velikim se okom ogledala prema Ujezdu.

»Šuti, ludice,« nježno joj je govorila Barica, »ta i mi ćemo te voliti i kod nas će ti dobro biti. Počekaj samo, nosit ću ti travu s Rosovke, s naših livada, međa i šumskih čistina — kakve za svoga života još nisi žderala,« obećavala joj je i gladila je po vratu.

»Ni ne znamo, da li je steona, možemo li je upreći u kola, koliko se puta već otelila, ništa ne znamo, samo smo je tako uzeli i platili. Nisu nam dali ni marvinskoga lista. A šta onda, ako ima kakvu pogrešku ili ako je bolesna ?« govorio je Adam sav u brizi. »Imali smo dosta vremena, da je kupimo na sajmu u Gdinju, mogli smo počekati, što će i drugi za nju davati. Možda smo je preplatili, možda su nas namazali.«

»Ne brundaj, Adame, ne brundaj! Dobro je ovako. Već mi je sada teško bez Ančice, ne znam, kako bih to izdržala čak do večera. Ti je tjeraj pomalo za mnom, a ja ću potrčati naprijed,« i kao vjetar pobrza ona gotovo u skoku, samo da što prije bude kod djeteta. Cijelim ju je putem prožimao tako blaženi osjećaj, kakav čovjek ćuti nad izvršenim dobrim djelom...

U Postržekovu su je se gotovo uplašili.

»Za pet rana Božjih, Barice, što vam se dogodilo ?« dovikivali su joj sa svih strana, kad su je vidjeli, kako trči selom. Svi su znali, da je ona s Adamom otišla čak u Gdinj dobra četiri sata daleko — i k tome još na sajam, pa se zato nije mogla prije večera vratiti.

»Nismo ni išli u Gdinj, nego smo još putem kupili kravicu, « pripovijedala je Barica kumi Matouševićki.

»To niste dobro uradili. Bože, baš si nekako divlja : prvu kravu, koju si vidjela, odmah si kupila. A gdje ti je ?« strogo ju je karala iskusna seljanka.

»Adam je vodi za mnom, a ja se žurim naprijed k Ančici,« dovikne Barica i pobrza k susjedi, a zatim s djetetom ravno kući.

Za čas si opet mogao vidjeti Konopovićku pred kućom, kako s Ančicom na ruci izgleda, »da li je Adam već tjera«. Nije ga još vidjela. Skočila je opet natrag u kuću i razmišljala, što bi još trebala da pripravi. U jasle je već bila metnula sijena i turila u nj tri macice blagoslovljene od Cvijetnice, na prag je staje metnula novčić »za prosjaka«, u posudici je imala pripravljenu svetu vodu i na njoj krišku posoljenoga kruha... Neprestano je razmišljala, nije li šta zaboravila. Sva uzbuđena, uzrujana išla je po dvorištu amo tamo te nije mogla dočekati da ugleda Adama, koji je dolje kroz selo vodio muzaru.

»Evo, već je tu!« klikne napokon i žurno otvori širom kapiju. Dah joj je skoro zastao, kad je Adam doveo kravu do staje vukući je za lanac unutra. Krava je sagnula glavu, onjušila najprije prag i na pragu novčić i tek onda je ozbiljno podigla prednju desnu nogu i zakoračila unutra.

»Hvala dragom Bogu, « olakšalo je Barici na srcu kao iza neke preživljele velike brige, »ušla je desnom nogom naprijed,« i stane promatrati kravu, kako je sa slašću stala da jede sijeno. Kad se nasitila, Barica priđe da pogleda u jasle, ali nije našla ni jednu od onih triju blagoslovenih macica.

»Dobro će jesti,« hvalila se zatim susjedima, kad su uveče došli da pogledaju kravu i da je podvrgnu stručnoj procjeni.

»Da Bog da, bilo sretno!« zaželjeli su odmah na pragu te je prema svim propisima vještaka od zanata stadoše razgledavati i opipavati: pristupili su glavi i stali silom otvarati kravi, koja je preživala, usta, da vide, ima li »krajnike«, da prema zubima prosude njenu starost, na čelu su joj s rogova od-

grtali dlake te su od korijena pomnjivo brojili krugove, da točno ustanove, koliko je već imala teladi, redom su je pipali po vratu, a onda su svi jednodušno stali da je hvale:

»To je dobra krava, goveče da je prava milina, nije stara, imat će još teladi, mirna je i davat će dosta mlijeka, a čini se, da će i dobro jesti.«

S velikom radošću, gotovo s oduševljenjem slušala je Barica tu hvalu. A njena je radost postigla vrhunac, kad je zatim s večera pošla da podoji muzaru. Dojila je nekad kod Matouševićevih tri, četiri krave, da su je sve ruke boljele, ali to je bio njen najmiliji posao i često je o njoj čika Matoušević s pohvalom govorio, da Barica zna dojiti kao malo koja druga. Izmuzla je svaku, i najtvrđu kravu, a kad bi krave na nju navikle, nisu podnosile, da ih tko drugi doji nego samo ona, tako je meko dojila.

Sa srcem, koje je nemirno udaralo, sjela je napokon pod svoju vlastitu kravu. Vidjela je ispunjenu jednu od svojih najtoplijih želja — ostvaren san svojega života... Zaboravila je potpuno sve, što je sve morala pretrpjeti za tu kravicu — duboko su propale sve preživljene muke i pretrpljene nevolje, a njezina se nutrina napunila srećom i radošću.

Adam ostavi kraj krave niski stolčić, a sam sjedne na jasle kod glave te je grančicom tjerao s krave nesnosne muhe, da mirno stoji i da ne maše dugim, čisto opranim repom.

Barica sjedne na stolčić kao na prijestolje, opre se glavom o tvrdi bok nahranjene krave te opranim, mokrim još rukama posegne za bijelim, mekim vimenom.

Stisnula je jednu sisu pa drugu, i krava već stane puštati mlijeko. Vladala je duboka tišina. Najednom, čim je mlaz mlijeka udario oglineno tlo prazne muzlice, odjekne stajom tvdi udarac, a zatim je tok šumio i cvrčao neprekinuto poput vrela... Barica se sva zarumenila od radosti i

slušala te zvukove kao rajsku glazbu. Nadojila je punu muzlicu, da joj je na vrhu pjena plivala, a krava se cijelo to vrijeme nije ni maknula.

»To je muzara, takve još nisam imala u ruci,« veselo će Konopovićka dižući se oprezno, da ni kapljice ne prolije. Bila je tako obradovana, te joj se činilo, da je malo pogladiti kravu — gotovo da ju je htjela zagrliti i poljubiti.

»Šuti, milo moje, šuti!« tepala je zatim u sobi rasplakanom djetetu. »Ne ću više mlijeko kupovati, mama će ti ga davati, kolikogod ga hoćeš.«

»Znaš li, koga se sjećam?« reče najednom Barica uveče, kad je vani već bila mrka tama i kad je Adam već skoro bio zadrijemao. »Onoga slikara Pavlika. Drago bi mi bilo, da sada dođe k nama, pa da vidi i kravicu, sigurno bi mu se sviđala.«

»Pa možda će i doći,« reče Adam, okrene se na drugu stranu i zaspi.

Ali njegova žena dugo nije mogla od same radosti da usne.

Za nju je započeo doista posve nov život. Muž joj je odmah rano izjutra odlazio na posao, a njezina je briga bila kravu nahraniti, podojiti, očešljati i prostrti joj svježu slamu. Zatim je preko leđa prebacila naprtnjaču, uzela srp i brus, a u naručaj Ančicu i išla po travu. Matoušević joj je dopustio, da na njegovim poljima po svim međama i jarcima požanje travu, a ponekad bi pošla s Adamom u šumu, drugi opet puta u polje, gdje je bio zasijan lan ili posađen krumpir, ali uvijek je mislila na svoju kravicu. Cijelo dopodne bilo je posvećeno brizi oko nje. Istom po podne bi išla pomoći, što je trebalo Matouševićevima, i to ne za plaću nego za sijeno za kravicu. Kadgod bi išla pokraj staje, nikad nije zaboravila kroz mali prozorčić pogledati u nju, da vidi, što radi muzara. Kadgod bi ušla k njoj, potapšala bi je po leđima i po vratu, a kad je jela, otkinula bi komadić kruha ili što je već imala u ruci, te bi dala malo i kravici. Mazila ju je upravo kao dijete, te joj je i Adam već prigovarao. Ali i

samomu mu je oko puno nježnosti uvijek zapinjalo na kravici, pa kadgod se vraćao iz šume, uvijek bi se i on zaustavljao kod nje. Već je i o tom razmišljao, da će na zimu pripraviti drveta i dati načiniti kola, pa da će uzeti komad polja u najam i tako početi vlastito gospodarstvo.

U podrumu su se množili lonci s mlijekom. Barica je cijeli tjedan oprezno skidala s njih vrhnje, a u subotu prije podne spremala se da prvi put tuče maslac. Već dan prije toga donijela je s tavana drvenu posudu, u kojoj se tuče maslac i koja joj je ostala iza pokojne Adamove majke, pa pošto je bila već posvema rasušena, namočila ju je preko noći. Čisto ju je prala i onda isparila vrućom vodom, otrla i nalila u nju vrhnje.

»Dakle, u ime Božje,« reče i počne tući.

Baš kad je bila najljepše time zabavljena, otvore se najednom vrata, a na njima se pojavi Adam. Smiješio se s praga:

»Ja sam mislio, da to radiš, pa nisam mogao izdržati u šumi, morao sam i ja malo skočiti, da se malo osladim svježim maslacem. Uvijek sam tako najvolio, kad je pokojna mama tukla maslac..« izgovarao se on malko u neprilici. Ali zapravo se i on veselio tome, da malko tuče maslac.

»Ti, sladokušče, ti!« smiješila se Barica.

Nije ga očekivala, jer je i danas kao i inače uzeo sa sobom u rupcu krišku kruha za objed.

»Daj, da ti malo pomognem,« reče Adam, ali kad se prihvatio, nije se pokazao baš osobito vješt.

Barica je neprestano vikala na nj — čas je tukao prebrzo, čas previše polako. Tjerala ga je, ali on se nije dao. Držeći Ančicu na jednoj ruci, drugom je tukao maslac, sve dok Barica nije najavila, da je dosta.

Otvorila je posudu i izvadila grudu krasnoga žutoga maslaca.

Na štednjaku su se pekli krumpiri.

»Malo ćemo ih namazati,« radovao se Adam.

»To drugi put — kod ovoga ne,« ozbiljno će Barica. »To još nije naše.«

Zatim razdijeli maslac na dva dijela.

»Ovaj će biti za crkvu, a s drugim ću otrčati u Houvjezd.«

I tek što su bili poobjedovali, Barica se stane oblačiti. Adam ode opet u šumu, a Barica prema Klenču. Malu Ančicu je uspavala i dala je na brigu kumi, dok se ona ne vrati.

U Klenču pođe ravno u župni dvor.

»Kupili smo kravicu i od nje sam danas prvi puta pravila maslac, pa evo nosim komadić za vječno svijetlo pred oltar,« reče župniku.

»A jeste li dobro kupili? Jeste li dobili dobru muzaru?« brižljivo ju je pitao župnik.

»O, dobro, vrlo dobro smo kupili, od dobrih ljudi. Evo baš im nosim natrag lanac i malo maslaca — oni su iz Houvjezda, pa im idem zahvaliti, što nas nisu prevarili.«

»To mi je drago, samo kad ste zadovoljni,« oprosti se od nje župnik.

Drugi dan, baš je bila nedjelja, gorilo je vječno svijetlo pred oltarom sv. Martina čistim plamenom — iz Baričina žutoga maslaca.

Dugo je još poslije rane mise Barica klečala u crkvi na kamenom podu i žarko se molila. Pred očima je neprestano vidjela čiku Hojdovića iz Houvjezda i strinu, kako se opraštaju od svoje krave...

XII.

Sva izvan sebe dotrčala je jednoga dana Adamu u šumu njegova žena.

Čim ju je ugledao, odmah se uplašio.

»Mora da joj se neko veliko zlo dogodilo,« pomisli i potrči joj ususret.

»Adame, Adame, hajde odmah kući, kravica se razbolila,« sva uplakana dovikne mu Barica brišući pregačom suze.

»Šta joj se dogodilo ?«

»Ne znam. Odmah izjutra nije žderala, nije htjela ništa uzeti, samo leži i jako teško diše.«

»Jesi li pozvala koga ?«

»Nisam, požurila sam se po tebe.«

»Alaj si ti luda žena! Šta mogu ja ? Šta se ja u to razumijem ? To nije drvo — to je krava. Trebala si otići po čiku Matouševića,« govorio joj je putem te je sam pobrzao ravno k njemu.

Iskusni seljak dođe, zavrti glavom, opipa kravine natečene noge, stane je nukati, da se digne, ali kravica se samo mutnim okom ogleda i zamuči bolno.

»Zovnite čordaša, ne ću vam ništa da radim, da me ne krivite.«

Čordaš je u svakom hodskom selu ujedno bio i veterinar. Razumio je marvinče, pomagao mu je, kad je dolazilo na svijet, liječio ga u bolesti i starao se za nj.

Kao na krilima poleti Barica po njega.

Došao je, pregledao kravu i rekao ozbiljno:

»Pojela je nešto.«

»Što ? Što bi pojela ?« upitaju u isto vrijeme Adam i Barica.

»No eto, nešto je mogla pojesti — čavao, iglu, suhu žabu, otrovnu rosu na travi, kakvo pero — nešto ima u želucu, hajde, da je provedemo malo po dvorištu!« reče čordaš i stane odvezivati kravu od jasala.

S velikom su je mukom digli, izveli na dvorište, proveli je časak po njem, nalili joj u grlo ulja, mlijeko pomiješano s jajem, pa napokon i petroleja.

»Van to mora iz nje, van!« vikao je čordaš, a svi su mu davali pravo.

Kod Konopovića se sastala već cijela skupina iskusnih ljudi, te su svi davali savjete i pomagali.

»Ništa to ne vrijedi, nju je netko urekao,« izjavi napokon čordaš, kad je kravi bivalo sve gore. »To je bome zao urok. Zovnite staru kravaricu, ona će je nakaditi, pa ako i to ne pomože, — onda je kraj.«

Ali ni kravarica nije pomogla. Krava se vani na dvotištu srušila.

»Evo joj ide kraj, poručite po mesara, neka je zakolje,« savjetovao je čika Matoušević.

Barica glasno zaplače. Kravicu zaklati! Adam se sav blijed nagnuo nad kravu te ju je gladio po vratu.

Netko potrči u gostionu k Khodlu, koji je bio izučeni mesar. Klao je u jesen svinje, a kad se događala kakva nezgoda znao je i zaklati goveče i rasjeći ga.

U to je krava na dvorištu trgla cijelim tijelom, glava joj pade na zemlju, noge se grčevito nategnuše, a iz otvorenih čeljusti ispade joj dugi, skoro bijeli jezik.

»Već je gotova,« kliknu svi s užasom.

»Već je gotova,« ponovi i Barica. Mala Ančica, koju je Barica držala na ruci, zaplače prva. Zatim Barica podigne slobodnom rukom ugao pregače do očiju i spopade je glasni plač.

Kao da su se okamenili, stajali su ljudi oko mrtvoga živinčeta. Žene se nisu usuđivale ući. Stajale su vani i gledale preko plota u dvorište. Žalost im je kao kakav nevidljivi zid branila prići blizu.

»Po svoj je prilici već gotova.« reče Khodl svomu pratiocu, kad je iz dvorišta čuo Baričin glasni plač. Obojica su kao na zapovijed stali trčati.

»Nesretna sirota Barica!« iskreno će mladi čovjek, koji je trčao s gostioničarom a kojega nitko tu nije poznavao. Gostioničar pođe ravno prema kravi, a onaj drugi, kao da ga je zahvatila nesvijestica, stane na kapiji. Vidio je Adama, kako objema rukama drži Baricu oko pasa, i čuo ga je gdje govori:

»Barice, budi pametna — ne plači — ne nariči!« A i sam je gutao suze, koje su htjele da pro-

vale. »Smoći ćemo za drugu — dat će Bog,« nastojao ju je utješiti.

Ali žena ga nije čula. Kao što vjetar u viru zanosi prah, tako je bol u njenu srcu u viru zanosila njene misli. Koliko se naradila za to uginulo marvinče! U znoju i krvi zaradili su onu šaku novaca. Kao kad munja sijevne kroz tamu, pojaviše joj se pred očima sve muke života u Monakovu. Koliko se radovala toj kravici, koliko je radila za nju, ništa nije zaboravljala, što treba za nju učiniti: poškropila je staju blagoslovljenom vodom, sjetila se i crkve, molila se, a ipak je eto to ovako svršilo. Nešto kao srdžba, nešto buntovno stalo se strašno dizati iz nepoznatih dubina njene duše.

»Poći ćemo u Bavarsku i zaraditi, koliko nam treba za drugu,« čula je kao iz daleka Adamov glas.

Pustila je pregaču iz ruke, i otkrila svoje lice. Bila je na smrt blijeda, oči upale, a okorjele usne izustiše tvrdo:

»U Bavarsku, veliš? Onamo više do smrti ne ću — ni za deset ovakvih krava.«

U taj čas raširi Ančica ručice, ogrli očajnu mamicu oko vrata i progovori prvi puta nesuvislo:

»Ma-ma ma-ma!«

Barica privine k sebi svoje dijete, pritisne svoje usne na njegova ružičasta usta te će mirno:

»Hajde kući, hajde, ti zlato moje — ti!«

»Nekakav slikar je pitao tu za vas,« javi Konopovićima gostioničar Khodl, kad je kravica bila zakopana.

Tražili su ga, ali slikar je već bio nestao iz Postržekova.

»Otišao je sav tužan nekamo prema Klenču,« govorila je gostioničareva žena Dorla...

* * *

Na godišnjoj slikarskoj izložbi u Monakovu visjela je nakon godinu dana u staklenoj palači u odjeljenju uljenih slika jedna slika: na siromašnom dvorištu stoje oko uginule krave seljaci obuzeti bolju, a nad njom plaču dvoje siromašnih ljudi...

Ta je slika pobudila senzaciju ne samo svojom divnom izradbom, nego još više svojim ugođajem, koji bi osvojio i zarazio bolju svakoga gledaoca.

Taj prvi javno izloženi rad mladoga do sada nepoznatoga slikara J. Pavlika nosio je u službenom katalogu naslov: »Za kravicu.«

Kad su kupci pitali za cijenu te slike, odgovara im tajnik izložbe sa smiješkom:

»Slikar je ne će drukčije da proda, nego za živu dobru kravu muzaru, koju vlasnik mora poslati čak u Češku, u selo Postržekovo k nekakvim Konopovićima.«

Izložba je trajala tek tjedan dana, a već se na Pavlikovoj slici zabijelio pričvršćeni papir s riječima: »Prodano.«

KONAC.

Kako je seljak dao vola na škole.

Još i danas žive stariji ljudi, koji su poznavali mesara Hojdu iz Klenča. On je prije toliko godina širom čitavoga kraja kupovao sve uhranjene volove i gonio ih čak u Beč, gdje ih je prodavao mesarima, te se time veoma obogatio.

Tako je jednom naš mili Hojda opet skupljao stado. Htio je da ima na okupu bar deset pari volova, da bi mu se put do Beča isplatio. Još mu je manjkao samo jedan par teških volova, ali taj nije nikako mogao da nađe. Obišao je cijelo Klenče, Postržekovo i Sklarž, prešao je čak među Nijemce, pustio se preko Vorsupa na Kovrid, ali kao za inat nije vidio nijednog debelog vola. Tamo su svuda imali samo koze ili stare krave. Napokon se Hojda naljuti i teče :

»Kada sam već u Kovridu, pogledat ću i u Bavarsku do Trefsteina.«

I krenuo je u ime Božje preko granice.

Pošao je kroz šumu, jer nije prvi put onuda prolazio, pa je poznavao svaki kamen.

Sretno je stigao preko granice i sreća mu se nasmiješila. Odmah je u prvog seljaka Stofla naišao na par volova, debelih kao blato. Hojdi zasjaše oči kao žeravice te odmah zapita :

»Pošto su ti volovi ?«

Stofl se počeše iza uha i reče (dakako njemački) :

»Dešnjaka bih prodao, ali ljevaka ne mogu.«

»Zašto ne ?«

»Zato, što je jako pametan vol, sve razumije, skoro kao ja. Navikao sam na njega. Takvog vola ne može čovjek naći nadaleko i naširoko.«

Hojda je poznavao Bavarce : njima ćeš uzalud nešto izbijati iz glave. Zato se nasmije i reče :

»Pa što ga ne daš na škole, kada je tako pametan ?«

»Kada bi se to moglo, vjere mi, to bi vrijedilo,« tvrdio je Nijemac.

Hojda je bio pun buha, samo nije imao ni jedne dobre. Prestao je da se smije i stane da govori:

»A zašto se ne bi moglo ? Svašta ti ima na svijetu. Škole je svršilo mnogo volova, pa su tečajem vremena postali velika gospoda. Meni možeš vjerovati, ja poznajem svijet. Uostalom znaš, da često odlazim u Beč.«

Stofl sluša, klima glavom, češe se za uhom i najedamput zapita:

»Slušaj, Hojdo! A kuda bi ga morao poslati u školu ?«

»Prema tome, kako velik gospodin želiš da bude,« počeo je da tumači Hojda. »Ako hoćeš da bude nešto manje, na primjer samo pisar ili učitelj, onda bi ga mogao poslati u školu u Domažlice ili u Tejnju. A kada bi htio, da jedamput postane doktor ili advokat, onda bi morao poći na nauke u Prag. Ali ako bi htio, da jednom dotjera do direktora, ministra ili do neke još veće zvijeri, onda ne može nikuda, nego sa mnom u Beč.«

»U Beč ? Ti onamo tjeraš volove, je li ?«

»Da, svakog mjeseca jedan transport. Tamo sam ti već kao kod svoje kuće,« potvrđuje Hojda.

»Znaš šta ? Kada već treba da ide na škole, neka uči valjano, pa stajalo to, koliko mu drago. Povedi ga u Beč i podaj ga ondje u školu.«

»Drugom to ne bih tako lako učinio, ali tebi hoću, jer te poznajem,« obeća objješenjak i potjera par volova. »Ići će mu to od ruke, brzo će svršiti, jer je velik i, kako veliš, pametan,« uvjerava Hojda Bavarca još s vrata.

Stofl mu je pomogao još, da pretjera volove preko granice, tamo se s njima oprostio i onda je iz dana u dan čekao, da mesar dođe i da mu ispriča, kako je i šta je obavio. Ali Hojda se vratio iz Beča,

oba vola je tamo prodao, a na Stofla se ni u snu nije sjetio.

Otprilike za mjesec dana nakon toga, baš kada je Hojda sjedao za ručak, opazi, kako Stofl ide po Klenču i baš ravno njegovoj kući. Prva je Hojdina misao bila: sakriti se. Ali izmislio je nešto bolje. Uzeo je kapu i palicu i izašao pred kuću.

»Dobro je, što dolaziš,« veli Stoflu. »Baš sam pošao k tebi. Hajdemo unutra!« i odvede Nijemca ravno za stol, da ručaju.

Za vrijeme se jela Hojda raspričao:

»Tek sam se jučer vratio iz Beča. Morao sam tamo ostati, dok se taj tvoj ljevak nije malo privikao. Zapisao sam ga u školu, našao mu dobar stan, kupio knjiga, unaprijed platio školarinu i druge sitnice, sve ukupno je iznosilo 300 maraka. To sam mu pozajmio, i ljevak te lijepo pozdravlja, da mu novac vratiš.«

»Dobro si uradio,« reče Bavarac i pade mu kamen sa srca. »Znaš, da nemam djece, pa sam zato vola volio kao svoga vlastitog. Sada ću bar moći mirno spavati!«

Na to je otkopčao pojas, izbrojio 300 maraka u srebru, zahvalio Hojdi i otišao.

Kod kuće je sve ispričao ženi. Ona se mrgodila i grdila:

»Bolje da si ga prodao. Toliki novac nas stoji, a nemamo od njega koristi.«

»Neka! Kada nemamo djece, bar da imamo školovanog vola. To ne će imati nitko u cijelom bavarskom kraljevstvu!« reče Nijemac gladeći zadovoljno bradu, a da se ni najmanje nije ljutio.

Otprilike poslije pola godine otiđe Hojda opet u Bavarsku i posjeti Stofla.

»Bio sam opet u Beču prošle nedjelje i posjetio sam tvoga ljevaka, da vidim, šta radi,« stane Hojda da kazuje, kao da čita.

»To je lijepo od tebe! A šta radi ? Kako živi ?« pita oduševljeni seljak.

»U školi mu se jako sviđa, nauka mu ide u glavu i ubrzo će polagati ispite. Ali prije mora platiti taksu. Trebalo mu je 600 maraka. Nijesam mu vjerovao i išao sam da zapitam u školu. Profesori ne mogu dosta da ga nahvale, kako dobro uči, i proriču mu, da će postati sigurno veliki gospodin na carskom dvoru. Onda sam mu tih 600 maraka pazajmio i on te pozdravlja, da mi ih daš.«

Stoflova je žena opet mumljala, ali muž je sav blažen uživao:

»Ja sam to znao. Nijesam se u njemu prevario.«

I bez riječi je isplatio šest stotinjarki i još je Hojdi dao da jede i pije.

Nekoliko mjeseci je bio mir, dok jedne nedjelje poslije podne nije gospodin učitelj čitao seljacima u gostionici novine. Kada je Stofl naišao, svi su već na njega čekali i vikali:

»Gledaj, ovdje piše u novinama, da je austrijski car u Beču imenovao nove ministre, a jedan se zove kao i ti: Hans Stofl!«

Stofl je stao, kao da ga je grom udario: usta je otvorio, oči izbečio, a onda se najedamput nasmije i podvikne:

»Pa to je sigurno on. Uzeo je moje ime, ja ga moram vidjeti!«

Svi su pomislili, da je poludio. Kod kuće mu je žena morala smjesta pripraviti svečano odijelo sa srebrnim dugmetima, jedan kruh, komad suhog mesa, i Stofl krene ravno u Beč.

Išao je i išao, dok nije kao pas umoran stigao u Beč. Bome to je bio ljepši grad nego bavarski München. Svuda puno ljudi, svagdje vika i galama, da je Bavarca hvatala nesvjestica. Nije znao, kuda da se okrene, kojom ulicom da pođe, dok nije vidio policaja i odmah ga je zapitao, gdje tu stanuje ministar Hans Stofl.

»Vi ga poznajete?« upita strogo policajac.

»Dakako da ga poznajem.«

»A što želite od njega?«

»Hoću da ga vidim.«

»A zašto hoćete da ga vidite?«

»Zato, što sam ga dao u školu, plaćao za njega stan i taksu za ispite!«

»To je nešto drugo. Sigurno će se radovati, kad vas vidi. Hajdete sa mnom!«

Policajac je odveo Stofla u krasnu palaču, tamo je progovorio sa vratarom, vratar s lakajom, lakaj sa komornikom, i prije nego što je seljak i pomislio, već je stajao u krasnoj sobi, u kojoj je bilo svuda puno slika kao u crkvi, sa tavanice visi luster sa svijećama, a unaokolo sami meki otomani.

»Hm, hm, to je lijepo. Vjerujem, da mu je sada bolje, nego što je bilo kod nas u štali,« mrmlja Stofl, pa sve opipava, pregleda i kada se najviše zadubio najednom mu netko položi ruku na rame i zapita:

»Koje dobro, oče?«

Stofl podiže glavu i ugleda pred sobom gospodina s bradom i sa zlatnim lancem preko trbuha.

»To će sigurno biti on,« pomisli i kuražno se nasmije:

»Dakle ti si taj ministar? Duše mi, da sam te sreo na sokaku, ne bih te bio poznao!«

»Ja sam taj ministar, ali tko si ti?« namrgodi se gospodin.

»No, no, no, zar me više ne poznaješ? To nekako brzo zaboravljaš!«

»Ne sjećam se, nikada te u životu nisam vidio!«

»Ta nemoj se sada zbog mene stidjeti! Da nije bilo mene, ti bi i danas bio vol,« razljuti se Stofl.

»Ti bezobrazniče prosti, marš napolje!« i pokaza mu vrata.

»Tako? Sada sam bezobraznik? Kada sam ti davao sijeno u jasle, sjekao sječku, nosio vodu da piješ, slao stotinjarke, to je bilo u redu, je li? Onda nisam bio bezobraznik!« vikao je seljak, da mu je pljuvačka iz usta letjela. Onda podiže palicu i razvika se:

»Meni se čini, da već dugo nisi dobio batina, pa da ti ih ja moram malo dati.«

»Pomoć! Pomoć!« stane vikati ministar bježeći za stol i zvoneći zvonom, da ga umalo nije razbio.

Odmah su nagrnuli lakaji i kada su vidjeli, kako seljak goni palicom njihova gospodara, skočili su na Stofla, ali se ovaj nije dao. Ostavio je ministra i uhvatio se u koštac sa lakajima. Kako je mlatio palicom, padalo je staklo od svijećnjaka na pod, razbijali se prozori, valjale stolice, a ministar je s otvorenog prozora vikao stražare:

»Ovdje je jedna luda. Dođite po njega i vodite ga u ludnicu!«

To se i dogodilo. U ludnici su navukli Stoflu luđačku košulju, da se nije mogao ni maći. Kada se umirio, uvidio je, da vikom ne će ništa postići. Umirio se dakle, te su ga poslije nekoliko dana pustili kući.

Putem je posjetio Hojdu. Sjeo je i tužan počeo da govori:

»Dakle bio sam tamo i sretno sam ga našao.«

»Gdje? Koga?« pita ga Hojda, koji je već na sve bio zaboravio.

»Koga nego onoga vola! Ti možda ni sam ne znaš, da je on postao ministar?«

»Ne znam. A ti si bio u Beču?«

»Odanle dolazim. Nije htio da me pozna. Ne ću više ni da ga vidim!«

»To si dobro uradio. Ja sam na njemu odmah poznao, da će se kao svaki glupak, kada postane gospodin, stiditi svoje prošlosti!«

Stofl se odmorio, zahvalio mesaru za svu brigu, koju je imao s volom, i otišao kući.

Kada je ženi sve ispričao, rekla je:

»Vidiš, imala sam pravo, kada sam rekla, da ga prodaš. Vol ostaje vol, i kada bi umio da svira u violinu.«

O PISCU OVE KNJIGE

J. Š. Baar

Kada sam godine 1917. češkoga pisca J. Š. Baara zamolio, da mi dopusti prevesti njegov svećenički roman »Putem ljubavi«, pisao mi je on pismom od 6. ožujka 1917. među ostalim ovo: »Dajem vam pravo prijevoda na hrvatski moga romana »Putem ljubavi« i ne tražim ništa za to samo dva primjerka prevedene knjige, kada izađe. Preporučam vam, da prevedete i koji moj seljački roman...« Tu želju ovog odličnog češkog pisca, s kojim sam neko vrijeme bio u življem dopisivanju, izvršujem prijevodom maloga seljačkoga romana »Za kravicu« tek sada, kada je on već nekoliko godina u grobu...

Jindřich Šimon Baar je pisac realističnih romana, kojima uzima građu na jednoj strani iz svećeničkoga života, a na drugoj iz seljačkoga života. Tipičan primjer njegovih svećeničkih romana jest spomenuti roman »Putem ljubavi«, a tipičan primjer njegovih seljačkih romana jest ovaj »Za kravicu«.

U *svećeničkim romanima* obrađuje on svećenički život i borbe, što ih svećenik ima u svom idealnom zvanju da svladava, s tolikim smionim realizmom, da je time izazivao negodovanje osobito u nekim višim svećeničkim krugovima. U romanu »Putem ljubavi« (iz g. 1899.) nastojao je dati cjelovitu sliku svećeničkoga života: opisuje svećenika od njegovih đačkih dana, pa kako kao kapelan pun idealizma dolazi na selo, prihvaća se apostolskoga rada, ali sukobljuje se na jednoj strani s neshvaćanjem naroda, a na drugoj sa svojim starim župnikom, kojemu nije po volji, što se njegov prijašnji mir muti osnivanjem raznih katoličkih društava i drugim »novotarijama«. U tom sukobu idealizam mladoga svećenika klone... Svećeničkom samostanskom životu posvetio je tri romana: »Župnikova gazdarica«, »Žolinka« i »Prosjakinja«, između kojih je »Župnikova gazdarica« izašla i u hrvatskom prijevodu od S. Rakoševa. Slabo materijalno stanje seoskih župnika prikazao je u romanu »Stavěl«. Svećenika kao pučkoga prijatelja opisao je u romanu »Pater Kodýlek«, a odnos između župnika i učitelja, koji nažalost katkad nije najbolji, uzeo je kao građu romanu »Kokotovi«. Teškoga se pitanja latio u romanu »Kanonik« prikazujući odnos između nižega i višega klera. No najuspjeliji mu je roman »Holoubek«, u kojem je dao opću cjelovitu sliku svećenika.

U *seljačkim romanima* obradio je život seljaka s takvom realističnom plastičnošću, da je u tom priznat kao jedan od najboljih čeških pisaca romana uopće. Pripovijest »Z a k r a v i c u je uvrštena među obvezatno školsko štivo u Češkoj. Još prije nje napisao je prvi svoj seljački roman »P o s l j e d n j i S e d m e r o v i ć«, u kojem je obradio odnos između seljaštva i industrije. U romanu »P o s l j e d n j i s u d« prikazuje tvrdo seljačko srce. Nastavak je toga romana roman »K o d d e k a n a«, u kojemu opisuje nelijep ženski karakter. »S k ř i v á n e k« prikazuje tipičnoga starca na pohodu u Prag. »H a n č a« ima građu iz napoleonskih ratova, a jezgra joj je nevjera u ljubavi. Posebno mjesto zauzima roman »K B o g u«, u kojem prikazuje radnika bezvjerca, kako pomalo dolazi k vjeri u Boga. Najboljim djelom Baarovim je priznat njegov seljački roman »J a n C i m b u r a«, u kojem prikazuje seljački život sa sviju njegovih strana te je u seljaku Cimburi stvorio tip uzornoga seljaka i dobroga kršćanina. Književni kritičari priznaju, da je taj roman na ponos češkoj književnosti.

J. Š. Baar rodio se 7. veljače 1869. u mjestu Klenču u jugoistočnom kraju Češke prozvanom Chodsko (Hodsko). Dakle u kraju, gdje se događa i pripovijest »Za kravicu«. Gimnaziju je svršio u Domažlicama, a bogoslovske nauke u Pragu. Godine 1892. zaređen je za svećenika. Već kao kapelan je stao da se bavi mnogo književnošću, pisao je razne manje stvari, ali pravi mu književni rad započinje zapravo godine 1899. s romanom »Putem ljubavi« (originalni naziv »Cestou křížovou«). Deset godina kasnije t. j. godine 1909. postao je župnik u Ořechu blizu Praga, gdje je razvio najživlji dio svoga književnoga djelovanja. Iza svjetskoga je rata postao župnik u Klenču, svome rodnome mjestu, te je posljednje godine svoga života proveo u svom rodnom kraju Hodskom, koji je s toliko ljubavi opisivao u svojim djelima, kao što to vidimo i u ovoj knjizi.

H o d s k o (Chodsko) je kraj oko Domažlica na jugozapadu Češke, gdje ona graniči s Bavarskom, a seže gotovo do Plznja. Taj je kraj imao nekakvo slično značenje za Češku, kao što je za Hrvatsku bila Krajina. Hodi su bili češki graničari. Prvi put se spominju godine 1040. Radi svoje su službe uživali posebna prava, bili su slobodni i potpadali pod samoga kralja. U kraljevo ime upravljali su nad njima župani, a kasnije domažlički grofovi (purkrabi). Imali su i svoj posebni sud, kojemu je sijelo bilo u Domažlicama, te su kod toga suda bile pohranjivane i isprave o njihovim hodskim pravima, pečat i zastava sa slikom pasje glave. Slobodu su izgubili za vrijeme tridesetgodišnjega rata (od g. 1618. do 1648.) te su bili godine 1630. podvrgnuti obitelji Lamingerâ iz Albenreutha. Proti tome su se oni branili i na sudu i s oružjem u ruci dižući bunu, a vođa im je u toj buni bio Jan Sladký iz Oujezda, koji je od naroda dobio ime Kozina, i koji je, kad je buna bila ugušena, bio pogubljen godine 1695. Danas Hodi nastavaju samo kraj oko Domažlica, a u okolici Přimde su se ponjemčili. Vrlo je lijepa i slikovita hodska narodna nošnja, a i hodsko narječje ima nekih posebnih karakteristika. Po zanimanju se ne razlikuju Hodi od drugih stanovnika Šumave te se bave najviše ratarstvom, drvarstvom i obrtom. Danas se život i u hodskom kraju kao

i drugdje veoma mijenja, te se pomalo gube one osebine hodskoga života, koje su od starine sačuvane i koje su u književnosti ovjekovječili Božena Němcova, Jirásek (roman »Psoglavci«, preveo na hrvatski Stjepan Radić) i Baar, u likovnoj umjetnosti Aleš, Douba, Janza, a u glazbi Kovařovic svojom operom »Psoglavci«, koja se i u ovoj knjizi spominje.

Tkogod pročita pripovijest »Za kravicu«, morat će priznati, da je malogdje seljački život i ona primitivna ljubav, koja zaokuplja seljačku dušu, tako divno opisana, kao što je u ovome djelcu. I ne treba se čuditi, da je ono u Češkoj doživjelo već više izdanja. A i mi ovu knjigu iznosimo pred hrvatske čitatelje iz ljubavi prema našem hrvatskom seljaku, koji je u duši svojoj tako sličan ovome, što ga opisuje ova knjiga. Iskazujemo tim i svoj pijetet prema uspomeni slavnoga češkoga katoličkoga pisca, koji je u svojim pismima isticao želju, da se razvije što uža bratska uzajamnost među slavenskim narodima na katoličkom književnom polju.

DR J. A.

NASLOVNU SLIKU I
POČETNU VIGNETU
NACRTAO SLAVKO
KAURIĆ

1930.

